

УНІВЕРСИТЕТ «КРОК»
Кафедра економіки та фінансів

Нестеренко Тетяна Миколаївна

УДК 658.14 : 336.71

Кваліфікаційна робота магістра
«Банківський нагляд: організація та здійснення у
сучасних умовах»

072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

Кваліфікаційна робота містить результати власних доробок. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Т.М. Нестеренко

Науковий керівник

Кузьмінський Володимир Зигмунтович
к.е.н., доцент

Київ – 2025

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»**

ЗАТВЕРДЖУЮ:

завідувач кафедри економіки та фінансів

_____ Ігор Румик
« ___ » _____ 20__ р.

**ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА
НЕСТЕРЕНКО ТЕТЯНИ МИКОЛАЇВНИ**

Ступінь вищої освіти - магістр

Галузь знань - 07 Управління і адміністрування

Спеціальність - 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок

Освітня програма – Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок

Тема роботи	Банківський нагляд: організація та здійснення у сучасних умовах
Номер та дата наказу про затвердження теми	№ 69-6 від 13.11.2023 р.
Науковий керівник	Кузьмінський Володимир Зигмунтович, кандидат економічних наук, доцент
Вихідні дані до роботи	Нормативно-правові та законодавчі акти з питань банківської діяльності, аналітичні та статистичні матеріали НБУ та АУБ; монографії, статті, наукові праці, матеріали конференцій, семінарів українських і зарубіжних учених
Постановка завдання	Дослідження теоретичних основ банківського нагляду, оцінка ефективності банківського нагляду в Україні в сучасних умовах, розробка рекомендацій з вдосконалення банківського нагляду в Україні з урахуванням міжнародного досвіду
Посилання на джерела інформації (не більше п'яти найменувань, які рекомендує науковий керівник)	1. Кузьмінський В.З. Математична модель оптимальної структури кредитного портфеля комерційного банку/ Т.В. Іваненко, В.З. Кузьмінський. <i>Вчені записки Університету «КРОК». Серія «Економіка»</i> . 2013. Вип. 34. С. 343-351. 2. Кузьмінський В.З. Діяльність банків на ринку цінних паперів України / В.З. Кузьмінський, Т.В. Іваненко, Д.М. Стойловський. <i>Вчені записки Університету «КРОК». Серія «Економіка»</i> . 2013. Вип. 33. С. 107-117. 3. Румик І.І. Розвиток фінансового сектору: стан, фінансова інклюзія, візія та стратегія дій. <i>Соціально-економічні та правові аспекти розвитку суспільства: колективна монографія / за ред. С.М. Лаптева, І.П. Мігус</i> . Київ: Університет економіки та права «КРОК»,

	2020. С. 147-160. 4. Кузьмінський В.З. Сучасні технології управління фінансово-інвестиційними операціями. <i>Антикризове управління: імператив сучасної економіки: матеріали II Круглого столу</i> (24 листопада 2023 р.). Київ: Університет "КРОК", 2023.
Вимоги до кваліфікаційної роботи	Кваліфікаційна робота має передбачати розв'язання складної задачі або проблеми за темою роботи, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

Дата видачі завдання 23.12.2023

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№з/п	Назва етапів роботи	Термін виконання	Примітка
1	Вибір напрямку дослідження	12.11.2023	<i>Виконано</i>
2	Затвердження теми кваліфікаційної роботи та призначення наукового керівника	13.11.2023	<i>Виконано</i>
3	Затвердження завдання на кваліфікаційну роботу	23.12.2023	<i>Виконано</i>
4	Розробка концепції кваліфікаційної роботи. Затвердження плану досліджень.	01.03.2024	<i>Виконано</i>
5	Підготовка першого розділу роботи	01.07.2024	<i>Виконано</i>
6	Підготовка другого розділу роботи	30.09.2024	<i>Виконано</i>
7	Підготовка третього розділу роботи	02.12.2024	<i>Виконано</i>
8	Підготовка вступу та висновків	13.12.2024	<i>Виконано</i>
9	Підготовка джерельної бази	16.12.2024	<i>Виконано</i>
10	Подання роботи на перевірку на плагіат	19.12.2024	<i>Виконано</i>
11	Виконання наукової складової роботи	20.12.2024	<i>Виконано</i>
12	Проходження попереднього захисту	21.12.2024	<i>Виконано</i>
13	Доопрацювання роботи з врахуванням зауважень	13.01.2025	<i>Виконано</i>
14	Зовнішня експертиза, отримання відгуку наукового керівника та подання роботи на кафедру	16.01.2025	<i>Виконано</i>
15	Захист кваліфікаційної роботи	25.01.2025	<i>Виконано</i>

Здобувач

Тетяна НЕСТЕРЕНКО

Науковий керівник

Володимир КУЗЬМІНСЬКИЙ

АНОТАЦІЯ

Нестеренко Т.М. Банківський нагляд: організація та здійснення у сучасних умовах. Рукопис.

Кваліфікаційна робота магістра за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок, освітня програма Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок. ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», Київ, 2025.

Кваліфікаційну роботу присвячено питанням розробки напрямів підвищення ефективності банківського нагляду в Україні. Досліджено теоретичні засади банківського нагляду, проведено оцінку ефективності банківського нагляду в Україні в сучасних умовах, запропоновані напрями вдосконалення банківського нагляду в Україні.

Ключові слова: банківський нагляд, ефективність, банківська установа, регуляторна політика, фінансовий моніторинг.

SUMMARY

Nesterenko T.M. Banking supervision: organization and implementation in modern conditions. Manuscript.

Master's qualification work on specialty 072 Finance, Banking, Insurance and Stock Market, Educational program Finance, banking, insurance and stock market. KROK University, Kyiv, 2025.

The qualification work is devoted to the development of directions for improving the efficiency of banking supervision in Ukraine. The theoretical foundations of banking supervision are investigated, the effectiveness of banking supervision in Ukraine in modern conditions is assessed, and directions for improving banking supervision in Ukraine are proposed.

Keywords: banking supervision, efficiency, banking institution, regulatory policy, financial monitoring.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ	11
1.1. Основні поняття та принципи банківського нагляду.....	11
1.2. Роль та функції банківського нагляду в економіці.....	19
1.3. Етапи розвитку банківського нагляду в Україні.....	28
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ	37
2.1. Інституційна структура банківського нагляду.....	37
2.2. Особливості правової бази банківського нагляду	48
2.3. Оцінка ефективності банківського нагляду в Україні.....	54
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ	61
3.1. Актуальні питання та виклики банківського нагляду.....	61
3.2. Пропозиції щодо вдосконалення банківського нагляду в Україні.....	70
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76
ДОДАТКИ	85

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Банківський нагляд відіграє ключову роль в забезпеченні стабільності фінансової системи, що є необхідною умовою сталого економічного розвитку. У сучасних умовах глобальних економічних і фінансових викликів, таких як фінансові кризи, поширення нових технологій у банківському секторі, а також зростаюча складність фінансових операцій, питання ефективності банківського нагляду набуває особливої важливості.

По-перше, в Україні банківська система зазнала значних змін після фінансової кризи 2008 року та подальших економічних потрясінь, що зумовило необхідність реформування банківського нагляду. В останні роки в Україні відбувається адаптація до міжнародних стандартів у сфері фінансового регулювання, зокрема, впровадження принципів Базельського комітету. Це робить дослідження нагляду за банківськими установами не лише важливим, але й актуальним в контексті інтеграції України до світового фінансового простору.

По-друге, зміна економічних умов, викликана впливом пандемії COVID-19, військовими діями на території України та глобальними економічними зсувами, посилює необхідність посилення банківського нагляду. Виникають нові виклики для регуляторів, пов'язані з ризиками неплатоспроможності банків, впливом зовнішніх шоків на фінансову стабільність та зростанням кібератак у фінансовій сфері.

По-третє, технологічний прогрес і діджиталізація банківських послуг вимагають адаптації наглядових механізмів до нових реалій. Це підвищує актуальність дослідження нових підходів до нагляду за цифровими банківськими операціями, фінансовими технологіями (FinTech), а також ризиками, що виникають внаслідок їх впровадження.

Отже, враховуючи значну роль банківського нагляду у забезпеченні фінансової стабільності та його постійну еволюцію у відповідь на сучасні виклики, дослідження організації та здійснення банківського нагляду в

Україні є не лише актуальним, а й вкрай важливим для подальшого розвитку фінансової системи країни.

Аналіз існуючих наукових робіт з питань банківського нагляду, зокрема праць Адамика Б.П. [1], Бабіч В. Г. [3], Грушко В.І. [12] , Коваленко В.В. [24], Ковальчука І.С. [29], Кузьмінського В. З. [29], Румика І. І. [58] Кришталя Г.О [28], Міщенко В.І. [36], Орлюка О.П. [40] , Пасічника В.В. [45], Полякова В.П. [49], Раєвського К.Є. [49] засвідчив, що проблема регулювання діяльності банків, визначення основних завдань і напрямків банківського нагляду та їх удосконалення вивчається достатньо широко. Проте в умовах загальносвітової фінансової нестабільності постійне вдосконалення системи банківського нагляду все ще залишається актуальним.

Об'єктом дослідження є банківський нагляд як ключова функція державного регулювання фінансового сектору.

Предметом є організація та здійснення банківського нагляду в Україні та за кордоном.

Метою кваліфікаційної роботи є визначення напрямів вдосконалення банківського нагляду в Україні шляхом аналізу теоретичних засад, оцінки сучасного стану, а також розробки практичних рекомендацій для підвищення ефективності регуляторної діяльності відповідно до міжнародних стандартів.

Завдання дослідження:

- розглянути основні поняття та принципи банківського нагляду;
- охарактеризувати роль та функції банківського нагляду в економіці.
- проаналізувати етапи розвитку банківського нагляду в Україні.
- дослідити інституційну структуру банківського нагляду в Україні.
- проаналізувати правову базу банківського нагляду.
- провести оцінку ефективності банківського нагляду в сучасних умовах України.

- визначити актуальні питання та виклики, що стоять перед банківським наглядом.

- розробити пропозиції щодо вдосконалення банківського нагляду в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань дослідження, в роботі застосовуються різноманітні наукові методи, які забезпечують всебічний аналіз організації та здійснення банківського нагляду в сучасних умовах. Основними методами дослідження стали: аналіз та синтез - аналіз існуючих теоретичних підходів до банківського нагляду та їх подальший синтез для формування цілісного уявлення про об'єкт дослідження; порівняльний аналіз - оцінка відмінностей та спільних рис у підходах до банківського нагляду в різних юрисдикціях; системний підхід - аналіз взаємозв'язків між різними елементами системи банківського нагляду та їх впливу на фінансову стабільність; метод експертних оцінок - залучення експертів у сфері банківського нагляду для оцінки ефективності існуючих наглядових механізмів та надання рекомендацій щодо їх вдосконалення; емпіричні методи - збір та аналіз статистичних даних про діяльність банків та результати банківського нагляду в Україні та оцінка ефективності наглядових заходів на основі конкретних кейсів та практичних прикладів; методи моделювання - використання економіко-математичних моделей для прогнозування результатів впровадження різних наглядових заходів; документальний аналіз - вивчення та аналіз документів, що регламентують діяльність банківських установ та наглядових органів; історичний метод - дослідження історичного розвитку банківського нагляду в Україні для розуміння еволюції наглядових практик та їх сучасного стану.

Інформаційну базу дослідження становили нормативно-правові акти України, які регулюють діяльність банківського сектору та механізми його нагляду, зокрема закони України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», а також підзаконні акти та регуляторні документи, видані Національним банком України. Особливу увагу приділено

аналізу принципів і рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду, що визначають міжнародні стандарти у сфері банківського регулювання та нагляду. Додатково використано статистичні дані Національного банку України, щорічні та квартальні звіти про стан банківської системи, офіційні публікації Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку, а також аналітичні звіти інших міжнародних організацій, що спеціалізуються на питаннях банківського регулювання.

Наукова новизна здобутих результатів полягає у систематизації та поглибленні теоретичних засад банківського нагляду з урахуванням сучасних викликів глобалізації та цифровізації фінансових систем. Розроблено рекомендації щодо інтеграції міжнародних стандартів у практику банківського нагляду України з акцентом на ризик-орієнтований підхід і кібербезпеку. Запропоновано комплексний підхід до вдосконалення механізмів взаємодії між банківським сектором та регуляторами, що базується на гармонізації правової бази, автоматизації процесів і підвищенні прозорості регуляторної діяльності.

Теоретичне та практичне значення здобутих результатів. Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні наукових знань про банківський нагляд як ключовий інструмент регулювання фінансової системи. Основні теоретичні здобутки дослідження включають: узагальнення та систематизація теоретичних підходів до банківського нагляду; аналіз міжнародного досвіду дозволяє створити основу для розробки нових підходів до регулювання в Україні. Практичне значення роботи полягає в тому, що її результати можуть бути застосовані для вдосконалення системи банківського нагляду в Україні та підвищення її ефективності у частині рекомендацій для регуляторних органів; підвищення ефективності банківського нагляду; адаптація міжнародного досвіду до умов української банківської системи, зокрема у контексті інтеграції з європейським фінансовим ринком.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати кваліфікаційної роботи магістра прийняті до апробації на конференції «Перспективи розвитку сучасної науки та освіти» (м. Львів, 19-20 січня 2025 року).

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Робота містить 4 таблиці, 6 рисунків та 3 додатки. Загальний обсяг магістерської роботи становить 87 сторінок, список використаних джерел становить 99 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ

1.1. Основні поняття та принципи банківського нагляду

В економічній літературі такі терміни як “банківський нагляд” і “банківське регулювання” досить часто використовуються як слова-синоніми. Крім того часто “банківський нагляд” використовують у значенні - контролюючий орган за діяльністю банків, а поняття “банківське регулювання” при цьому застосовується як допоміжне. Так, Рогова Н. пише, що “державне регулювання банківської діяльності містить такий компонент як нагляд, оскільки воно не можливе без контролю” [14, с. 36].

Розглянемо питання сутності термінів “банківське регулювання” і “банківський нагляд” більш детально.

В енциклопедії банківської справи України зазначено, що банківське регулювання – це одна із функцій держави, що полягає у створенні системи норм, що регламентують і регулюють діяльність банків, визначають її загальні принципи, порядок банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства [4].

Любунь О.С. та інші визначають банківське регулювання як систему заходів, за допомогою яких центральний банк забезпечує стабільне, безпечне функціонування банків і запобігає дестабілізуючим процесам у банківському секторі [8, с. 28].

На думку Міщенко В.І., регулювання банківської діяльності спрямоване, насамперед, на створення відповідної правової бази. По-перше, це розробка та ухвалення законів, що регламентують діяльність банків. По-друге, ухвалення відповідними установами, уповноваженими державою, положень, що регламентують функціонування банків у вигляді нормативних актів, інструкцій та директив [9, с. 47-48].

Орлюк О.П. розглядає банківське регулювання як одну з форм державного управління, що становить систему заходів, за допомогою яких держава через центральний банк (або інший уповноважений орган) забезпечує стабільне та безпечне функціонування банків, а також попереджає дестабілізуючі процеси в банківському секторі [10, с. 151-152].

Досить схоже визначення надає Пасічник В.В., який зазначає, що під банківським регулюванням мають на увазі розробку та видання уповноваженими органами на підставі законів нормативно-правових актів, які регламентують види і способи банківської діяльності [11].

Поляков В.П. визначає “банківське регулювання” як систему заходів, за допомогою яких держава через центральний банк забезпечує стабільне й безпечне функціонування банківської системи [12, с. 139].

На думку Хаб'юка О., банківське регулювання – це формування та застосування державою заходів впливу на банківську сферу для досягнення державних цілей (забезпечення грошового обігу, стабільність банківської системи, уникнення монополізації, усунення недоліків міжнародної діяльності банків тощо) [16, с. 25].

Не дивлячись на значну кількість трактувань поняття “банківське регулювання” вони мають багато спільного:

- по-перше, простежується наявність певного регулятора, яким є або окремий орган держави, або Національний банк;
- по-друге, передбачається створення та впровадження певної системи норм та правил функціонування банківської системи;
- по-третє, застосовуються певні заходи, як для попередження дестабілізаційних процесів, так і їх усунення;
- по-четверте, банківське регулювання проводиться задля стабільності національної банківської системи і безпечного функціонування банківських установ.

Перейдемо до аналізу поняття “банківський нагляд”.

Адамик Б.П. говорить, що “нагляд за діяльністю банків здійснюється з метою забезпечення надійності та стійкості окремих банків та передбачає цілісний і неперервний нагляд за здійсненням банками своєї діяльності відповідно до діючого законодавства та інструкцій” [1, с. 174].

В енциклопедії банківської справи України зазначено що, банківський нагляд – це особливий вид відомчого контролю, система моніторингу та активних впорядкованих дій, здійснюваних державою (в особі центрального банку чи уповноважених наглядових органів), з метою забезпечення дотримання комерційними банками та іншими фінансово-кредитними установами законодавства та обов’язкових економічних нормативів [4].

Версаль Н.І. вважає, що банківський нагляд — це діяльність, спрямована на забезпечення банківської ліквідності та послаблення ризику банківських операцій, яка має на меті захист вкладників та посилення довіри суспільства до банківської системи і національної валюти [2, с. 231].

У монографії Єпіфанова А.О. “Методологічні складові ефективного розвитку банківського сектору економіки України” поняття банківський нагляд визначається так само [5, с. 241].

Такі науковці, як Грушко В.І., Міщенко В.І. та інші, під банківським наглядом розуміють “моніторинг процесів, що відбуваються у банківській сфері на різних стадіях функціонування банків, а саме: створення нових банків та їх установ, діяльності банків, реорганізації та ліквідації банків” [3, с.11; 9, с. 48].

Любунь О.С., Раєвський К.Є. трактують банківський нагляд як моніторинг усіх видів ризиків, притаманних банківській діяльності, з метою зведення до мінімуму насамперед системного ризику, тобто запобігання ланцюговій реакції, за якої крах одного або кількох банків може спричинити кризу всієї банківської системи [8, с. 29].

Дещо різні за визначеннями поняття “банківське регулювання” і “банківський нагляд” мають спільним те, що передбачають наявність певного органу управління, який існує задля забезпечення надійності і стабільності

банківської системи в цілому та роботи окремого банку. Проте, якщо при визначенні поняття банківське регулювання мова йде про створення певних норм і правил, то в понятті банківський нагляд мова вже йде про систему моніторингу виконання цих норм і правил. Крім того, у визначенні поняття банківський нагляд вже говориться про ризик банківських операцій, необхідність його виявлення та послаблення.

У ході дослідження було з'ясовано, що деякі науковці замінюють поняття “банківський нагляд” поняттям “банківський контроль”. Проаналізуємо, чи доцільно це робити.

Банківський контроль в енциклопедії банківської справи України визначається як діяльність банків, спрямована на попередження, фіксацію й усунення недоліків і порушень, а також надання правової допомоги в питаннях фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій і громадян у процесі здійснення банківських операцій та користування банківськими послугами [4].

Даючи визначення поняттю “банківський контроль”, Орлюк О.П. говорить, що наглядовий орган за своєю суттю не має відносин підлеглості із органом, за яким здійснюється нагляд. Наглядовий орган оцінює діяльність відповідної особи лише з позиції законності, але не доцільності, не втручаючись у його оперативну або іншу форму діяльності. З іншого боку, він зазначає, що контроль, відповідно до чинного законодавства, передбачає цілісний і безперервний нагляд за здійсненням банками своєї діяльності [10, с. 158-162].

На відміну від нагляду, контроль передбачає, як правило, наявність відносин підлеглості між органом, що контролює, та особою, над якою здійснюється контроль, а також втручання в оперативну діяльність підконтрольної особи з метою усунення допущених порушень [15, с. 268].

Пасічник В.В. зазначає, що під контролем за діяльністю банків слід мати на увазі цілісне й безперервне відстеження здійснення банками їх діяльності згідно із нормативно-правовими актами [11, с. 238].

Проведений аналіз показав, що поняття “банківський контроль” використовується одними науковцями як заміник поняття “банківський нагляд”, а іншими визначається як контроль з боку комерційного банку за діяльністю своїх клієнтів під час здійснення ними банківських операцій. У першому випадку досить часто у науковій літературі зустрічаються визначення, де “банківський нагляд – це контроль”, або навпаки, “контроль передбачає нагляд”, у другому випадку “банківський контроль” не має нічого спільного з державним регулюванням банківської діяльності та “банківським наглядом”.

Отже розглядаючи поняття банківського нагляду можна зробити висновок, що:

1) Нагляд за діяльністю банків здійснюється з метою забезпечення надійності та стійкості окремих банків та передбачає цілісний і безперервний нагляд за здійсненням банками своєї діяльності відповідно до діючого законодавства та інструкцій;

2) Нагляд являє собою моніторинг процесів, які відбуваються в банківських установах;

3) Нагляд не може існувати окремо від контролю за виконанням тих чи інших нормативних документів, які регламентують банківську діяльність.

При визначенні понять “банківський нагляд”, “банківський контроль” та “банківське регулювання” чітко простежується наявність особливого регулятивно-наглядового органу від роботи якого залежить не лише ефективність діяльності одного конкретного банку, а й розвиток всієї банківської системи та економіки країни.

Оскільки регулятивно-наглядові органи мають повноваження застосовувати до банків певні коригувальні заходи, а також заходи примусового впливу з метою регулювання їхньої діяльності, то ці заходи можуть розглядатися одночасно як елемент банківського нагляду і як елемент банківського регулювання. Отже, поняття регулювання банківської діяльності та банківський нагляд дуже тісно переплітаються.

Принцип роботи банківських установ, їх функції та види діяльності у різних країнах світу майже однакові, проте слід пам'ятати, що банківська система кожної окремої країни має свої особливості, і всі вони знаходяться на різних етапах розвитку. Втім кожна країна зацікавлена у формуванні такої системи банківського регулювання та нагляду, мета і завдання якої чітко відповідали б певним умовам часу і сприяли ефективному функціонуванню і розвитку банківської системи країни.

В Україні банківський нагляд здійснюється Національним банком України. Згідно Закону України “Про Національний банк України” головна мета банківського регулювання і нагляду - безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів [6].

З теоретичної точки зору визначення головної мети банківського нагляду можна розглядати з наступних позицій [24, с. 78].

1) В глобальному розумінні. Це зміцнення довіри до банківської системи з боку суспільства, підвищення надійності та стабільності банківської системи;

2) В локальному розумінні. Це забезпечення фінансової надійності комерційних банків та захисту інтересів їх клієнтів і вкладників. Головна причина необхідності захисту вкладників – те, що вони не мають необхідних навичок та вмій для адекватної оцінки банківських ризиків;

3) В потенційному. Банківський нагляд повинен стимулювати побудову ефективної і конкурентної банківської системи, яка задовольняє потребу суспільства у якісних фінансових послугах. Підвищення конкуренції у банківському секторі економіки і, як наслідок, запобігання зосередженню економічної влади в одних руках.

Отже основною метою банківського нагляду є своєчасне реагування на порушення та негативні тенденції у діяльності банків для нормалізації їх роботи, зміцнення фінансового стану, підтримки стабільності та розвитку банківської системи в цілому.

При розгляді форм реалізації банківського нагляду більшість вчених дотримуються думки про те, що слід виділяти вступний, безвізний та візний банківський нагляд [19].

Вимоги вступного нагляду стосуються: вступних умов щодо обсягу капіталу, джерел внесків до статутних капіталів банків та складу їх учасників; кваліфікаційних та професійних якостей працівників вищої і середньої ланок управління банками; питань щодо іноземних акціонерів (учасників); відповідних технічних питань; умов, за яких Національний банк України відмовляє в наданні ліцензії на проведення банківських операцій; умов щодо виконання окремих банківських операцій [7].

Безвізний (або документарний, попередній, дистанційний) нагляд застосовується для забезпечення дотримання банками встановлених вимог, пов'язаних із мінімізацією ризиків ведення ними власного бізнесу. Водночас при його проведенні реалізується заборона або обмеження Національним банком України щодо деяких видів банківської діяльності, здійснюється встановлення обсягів резервів для відшкодування можливих втрат за позиками комерційних банків, які порушують економічна нормативи тощо. Безвізний нагляд використовується як система раннього попередження, що дає змогу наглядовим органам ухвалювати рішення про застосування до банків превентивних заходів до загострення ситуації або проведення інспекційної перевірки на місці.

Візний (інспекційний) нагляд здійснюється в результаті інспектування банків та їх установ, а також шляхом розробки і вжиття заходів щодо організаційного зміцнення та фінансового оздоровлення цих установ. Він дає змогу органам банківського нагляду перевіряти такі аспекти діяльності банків, як: достовірність звітності, дотримання законів і нормативних актів, надійність управління банком, стійкість фінансового стану банку [13].

Щодо банківського контролю, то тут використовується схожа картина: його поділяють на вступний, попередній та поточний.

Згідно з цією класифікацією вступний нагляд здійснюється з метою чіткого і повного визначення вимог для отримання ліцензії на проведення банківських операцій. Це передбачає перевірку обсягів та джерел капіталу, кваліфікаційних та професійних якостей відповідального менеджменту, бізнес-плану банку на наступний період часу. Проведення попереднього / пруденційного нагляду має на меті забезпечити дотримання банками вимог пруденційного ведення справ за рахунок заборони або обмеження видів діяльності, наприклад, за допомогою формування резервів під збитки із ризикованих операцій. До цього виду нагляду належить також безвиїзний нагляд, який полягає в перевірці та аналізі наданої банками звітності, зокрема, розрахунку економічних нормативів. Поточний нагляд є рівнозначним інспектуванню банків та їхніх установ, в рамках якого перевіряється надана банками звітність, та аналізується позиція банку, зокрема, за допомогою методики CAMELS. Поточний нагляд також охоплює застосування санкцій та заходів щодо організаційного зміцнення фінансового, оздоровлення окремих банків.

Отже, відповідно до законодавства банківський нагляд в Україні здійснюється Національним банком України. Головною метою якого є безпека і стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів. Від того на скільки своєчасно та ефективно здійснюється регулювання банківської діяльності залежить стабільність роботи банківської системи, рівень довіри вкладників і кредиторів банків, а також унеможливлення неправильного розподілу ресурсів банку і втрата його капіталу через ризики, притаманні банківській діяльності. Тому такий важливий напрямок діяльності Національного банку України, як організація банківського нагляду, потребує постійної розробки, вдосконалення та реалізації єдиних принципів, методів та інструментів нагляду і їх постійного вдосконалення.

1.2. Роль та функції банківського нагляду в економіці

Банківський нагляд відіграє ключову роль у підтримці стабільності та цілісності фінансових систем у всьому світі. Визначений як нагляд за фінансовими установами для забезпечення дотримання законів і нормативних актів, банківський нагляд служить запобіжником від системних ризиків, які можуть загрожувати економічній стабільності. Його важливість підкреслюється в контексті складних фінансових систем, де взаємозв'язок установ може призвести до каскадних збоїв.

Банківський нагляд в основному визначається як процес, за допомогою якого регуляторні органи здійснюють моніторинг та оцінку діяльності та практики банків та інших фінансових установ. Цей нагляд має вирішальне значення, оскільки він гарантує, що банки працюють у межах встановлених законів і етичних стандартів, таким чином зберігаючи довіру суспільства до банківської системи. Ключові компоненти банківського нагляду включають виїзні перевірки, невиїзний моніторинг, а також оцінку достатності капіталу банків і практики управління ризиками. На відміну від регулювання, яке охоплює створення законів і інструкцій, банківський нагляд зосереджується на забезпеченні дотримання цих правил і проактивному виявленні потенційних ризиків. Наприклад, Рада з нагляду за фінансовою стабільністю (FSOC) у Сполучених Штатах відіграє наглядову роль, виявляючи ризики для фінансової стабільності та координуючи регулятивні зусилля між різними агентствами. Банківський нагляд є незамінним для сприяння стійкому економічному середовищу. Його багатогранний підхід охоплює кілька важливих функцій, які гарантують, що фінансові установи не лише дотримуються законів і правил, але й дотримуються найкращих практик, які захищають інтереси вкладників, інвесторів та економіки в цілому. Однією з основних функцій банківського нагляду є постійна оцінка фінансової стійкості та діяльності банків. Це включає сувору оцінку достатності капіталу. Достатність капіталу стосується суми капіталу, яким володіє банк,

по відношенню до його активів, зважених за ризиком, що є показником фінансової стабільності банку. Нормативно-правові рамки, такі як Базельські угоди, встановлюють мінімальні вимоги до капіталу, щоб гарантувати, що банки можуть подолати потрясіння під час періодів фінансової кризи. Дотримуючись цих вимог, банківський нагляд допомагає запобігти банкрутству банків, що може призвести до значних економічних зривів. Крім того, банківський нагляд передбачає оцінку практики управління ризиками у фінансових установах [45, с.24].

Органи нагляду оцінюють, як банки ідентифікують, вимірюють, відстежують і контролюють різні ризики, включаючи кредитний ризик, ринковий ризик, операційний ризик і ризик ліквідності. Ефективне управління ризиками має життєво важливе значення для довгострокової стабільності банків, а також як ширша фінансова система. Органи нагляду надають рекомендації та здійснюють нагляд, щоб допомогти банкам розробити надійні системи управління ризиками, які в кінцевому підсумку сприяють створенню здорового банківського середовища. Ці рамки не тільки допомагають банкам зменшити потенційні збитки, але й покращують їх здатність обслуговувати економічні потреби своїх громад. Іншою важливою функцією банківського нагляду є забезпечення виконання законів про захист прав споживачів.

Забезпечуючи дотримання банками правил, спрямованих на захист споживачів, органи нагляду відіграють фундаментальну роль у збереженні довіри до фінансової системи. Це включає методи моніторингу, пов'язані з кредитуванням, комісіями та прозорістю фінансових продуктів і послуг. Наприклад, такі нормативні акти, як «Правда в кредитуванні» у Сполучених Штатах, вимагають від кредиторів розкривати ключові умови позик споживачам, запобігаючи шахрайству, яке може завдати шкоди позичальникам. Активно впроваджуючи такі правила, банківський нагляд допомагає захищати права споживачів, що є важливим для розвитку здорового та конкурентного банківського ринку. Крім того, органи

банківського нагляду відповідають за проведення регулярних перевірок та аудитів фінансових установ. Ці ретельні перевірки оцінюють дотримання банком законодавчих вимог і внутрішньої політики [8].

Історичний контекст банківського нагляду показує його еволюцію як реакцію на фінансові кризи та зміну економічного ландшафту. Велика депресія 1930-х років спонукала до значних реформ банківської практики, що призвело до створення Федеральної корпорації страхування вкладів (FDIC) для захисту вкладників і відновлення довіри до банківської системи. Подальші кризи, такі як криза заощаджень і позик у 1980-х роках і фінансовий крах 2008 року, підкреслили неадекватність існуючої системи нагляду, що спонукало до подальшого вдосконалення практики нагляду. Глобальна фінансова криза призвела до прийняття в США Закону Додда-Френка, який встановив жорсткіші вимоги до капіталу банків і встановив правило Волкера для обмеження спекулятивних інвестицій. Крім того, міжнародні банківські стандарти, встановлені Базельським комітетом з банківського нагляду, такі як Базель III, вплинули на місцеву практику, вимагаючи вищих буферів капіталу та вдосконалених протоколів управління ризиками.

Цілі банківського нагляду є різноманітними, головною метою яких є забезпечення фінансової стабільності в економіці. Відстежуючи стан і життєздатність банків, органи нагляду можуть зменшити ризики, які потенційно можуть призвести до банкрутства банків та економічного спаду. Захист вкладників та інвесторів є ще однією важливою метою, оскільки ефективний нагляд гарантує, що фінансові установи підтримують достатню ліквідність і платоспроможність для виконання своїх зобов'язань. Такий захист зміцнює суспільну довіру та заохочує заощадження, які необхідні для економічного зростання. Крім того, банківський нагляд сприяє чесній конкуренції між банками, забезпечуючи рівні умови гри, запобігаючи більшим установам від хижацьких дій, які можуть завдати шкоди меншим конкурентам. Наприклад, запровадження суворих вимог до капіталу

гарантує, що всі банки, незалежно від розміру, дотримуються однакових стандартів, що зрештою приносить користь споживачам через кращі ціни та послуги [49, с.79].

Роль і функції банківського нагляду в економіці виходять далеко за межі простого збереження статус-кво; вони мають вирішальне значення для сприяння сприятливому середовищу для сталого економічного зростання. Забезпечуючи безпечну та надійну роботу банків, банківський нагляд відіграє ключову роль у створенні довіри до фінансової системи. Ця впевненість має важливе значення, оскільки вона не тільки заохочує людей вкладати свої гроші в банки, але й спонукає підприємства здійснювати інвестиції, таким чином стимулюючи економічну діяльність. Банківський нагляд діє як перша лінія захисту від системних ризиків, які можуть спровокувати широкомасштабні фінансові кризи. Нормативна база, створена для нагляду за банківськими установами, розроблена для виявлення потенційних вразливостей до того, як вони переростуть у значні проблеми. Наприклад, коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR) і коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR), запроваджені відповідно до Базеля III, є життєво важливими інструментами, які вимагають від банків утримувати певний рівень ліквідних активів, щоб протистояти фінансовому стресу. Впроваджуючи такі заходи, органи нагляду можуть краще підготувати банки до економічних спадів, тим самим мінімізуючи ризики втечі банків і подальшого банкрутства.

Нормативно-правова база банківського нагляду складається з національних банківських законів і нормативних актів, які визначають операції та відповідальність фінансових установ. Центральні банки відіграють вирішальну роль у цій структурі, діючи як головний наглядовий орган у багатьох країнах. Наприклад, Європейський центральний банк (ЄЦБ) здійснює прямий нагляд за важливими банками в євросоні, забезпечуючи дотримання регулятивних стандартів і сприяючи стабільності в регіоні. Крім того, міжнародні регулюючі органи, такі як Базельський комітет, надають

вказівки, які країни-члени можуть прийняти для вдосконалення своєї наглядової практики. Ці рекомендації підкреслюють необхідність жорстких вимог до капіталу, ефективного управління ризиками та прозорої звітності. Узгодивши національне законодавство з міжнародними стандартами, країни зможуть краще захистити свої банківські системи від глобальних фінансових потрясінь [64].

Функції та обов'язки органів банківського нагляду є комплексними та охоплюють низку заходів, які забезпечують безпеку та надійність фінансових установ. Проводяться регулярні перевірки та аудити, щоб оцінити дотримання банками законів і нормативних актів, при цьому наглядові органи оцінюють усе, від якості активів до практики управління. Моніторинг фінансової діяльності та управління ризиками також має важливе значення, оскільки наглядові органи аналізують фінансову звітність банків і ризики, щоб виявити потенційні вразливі місця. Крім того, на органи банківського нагляду покладено завдання забезпечувати дотримання нормативних вимог, що може передбачати накладення штрафів або коригувальні дії, коли установи не відповідають нормативним стандартам. Наприклад, після фінансової кризи 2008 року численні банки зіткнулися зі значними штрафами за недотримання правил, що підкреслює важливість ефективного нагляду для підтримки підзвітності в банківському секторі.

Інструменти та методи банківського нагляду є важливими для ефективного нагляду та управління ризиками. Виїзні інспекції передбачають безпосереднє вивчення операцій банку, що дозволяє органам нагляду оцінити дотримання нормативних стандартів і оцінити практику управління ризиками в установі. Цей практичний підхід дає безцінне розуміння внутрішніх процесів і управління банку. І навпаки, дистанційний моніторинг використовує аналіз даних і звітність для відстеження фінансової діяльності банку та ризиків без необхідності фізичної присутності. Методології оцінки ризиків відіграють вирішальну роль у виявленні потенційної вразливості у фінансових установах, при цьому органи нагляду використовують

різноманітні кількісні та якісні методи для вимірювання стабільності банків. Крім того, стрес-тестування та аналіз сценаріїв є життєво важливими інструментами, які допомагають наглядовим органам оцінити, як банки працюватимуть за екстремальних умов, таких як економічні спади чи раптові ринкові потрясіння. Моделюючи несприятливі сценарії, органи нагляду можуть оцінити стійкість фінансових установ і внести необхідні корективи в їхні стратегії управління ризиками [18].

Управління ризиками є наріжним каменем банківського нагляду, оскільки банки стикаються з безліччю ризиків, які можуть поставити під загрозу їх стабільність і фінансову систему в цілому. До основних видів ризиків належать: кредитний ризик, який стосується ймовірності неплатежів позичальниками за кредитами; ринковий ризик, який передбачає коливання цін на активи; і операційний ризик, пов'язаний із збоями у внутрішніх процесах, людях або системах. Органи нагляду відіграють вирішальну роль в оцінці системи банківського управління ризиками, переглядаючи їхню політику, процедури та достатність резервів капіталу. Приклади невдач в управлінні ризиками, наприклад крах Lehman Brothers, підкреслюють наслідки неадекватної оцінки та управління ризиками. Відсутність усвідомлення ризиків, пов'язаних із субстандартними іпотечними кредитами, та надмірним залученням фінансових інструментів підкреслює необхідність застосування надійних методів нагляду. У відповідь на такі збої органи банківського нагляду посилили контроль за системами управління ризиками, щоб переконатися, що банки спроможні ефективно виявляти, оцінювати та зменшувати ризики [10].

Роль технологій у банківському нагляді суттєво змінилася, завдяки застосуванню рішень фінтех і регулярних технологій, які підвищують ефективність і результативність практики нагляду. Фінансові технології (fintech) стосуються інноваційних рішень, які покращують банківські послуги, тоді як регуляторні технології (regtech) охоплюють інструменти, які сприяють дотриманню правил. Використання великих даних і аналітики

змінити спосіб контролю за фінансовими установами, дозволивши їм аналізувати величезні масиви даних на предмет закономірностей і аномалій, які можуть вказувати на ризики. Ці технологічні досягнення надають органам нагляду інформацію про банківські операції в режимі реального часу, дозволяючи в разі потреби проактивно втручатися. Однак інтеграція технологій також створює проблеми, зокрема необхідність постійної адаптації до технологічних ландшафтів, що швидко змінюються, і потенційних ризиків кібербезпеки. Збалансування переваг технології та пов'язаних з нею ризиків має вирішальне значення для органів банківського нагляду для забезпечення ефективного нагляду в світі, що стає все більш цифровим.

Органи банківського нагляду стикаються з кількома проблемами, які ускладнюють їхні наглядові обов'язки. Однією з основних проблем є складність фінансових продуктів і послуг, які стають дедалі складнішими в сучасній банківській справі. Розповсюдження деривативів, структурованих фінансових інструментів та інноваційних інвестиційних продуктів ускладнює оцінку ризиків і дотримання правил. Крім того, фінансові ринки, що швидко розвиваються, вимагають від наглядових органів випереджати нові тенденції та потенційні ризики, що вимагає постійного навчання та адаптації. Обмеження ресурсів, у тому числі кадрові проблеми та обмежені бюджети, ще більше посилюють ці проблеми, ускладнюючи органам нагляду проведення ретельних перевірок та забезпечення належного нагляду. Оскільки фінансовий ландшафт продовжує розвиватися, органи банківського нагляду повинні долати ці виклики, одночасно забезпечуючи стабільність і цілісність банківської системи.

Глобалізація суттєво вплинула на банківський нагляд, відкриваючи як можливості, так і виклики. Зростання транскордонної банківської діяльності призвело до збільшення взаємозалежності між фінансовими установами, що вимагає скоординованого нагляду міжнародними органами. Цей взаємозв'язок створює труднощі, оскільки фінансові кризи можуть швидко

поширюватися через кордони, впливаючи на кілька економік одночасно. Щоб подолати ці виклики, міжнародні наглядові органи повинні спільно працювати над покращенням нормативно-правової бази та ефективним обміном інформацією. Однак узгодження нормативних актів між юрисдикціями залишається складним завданням, оскільки різні країни мають різні правові рамки, економічні умови, і культурні міркування. Базельський комітет з банківського нагляду відіграє вирішальну роль у сприянні цій координації шляхом встановлення глобальних стандартів і рекомендацій. Зрештою, вплив глобалізації на банківський нагляд вимагає узгоджених зусиль регуляторів у всьому світі для забезпечення узгодженого підходу до нагляду у все більш взаємопов'язаному фінансовому ландшафті [91, с.66].

Роль банківського нагляду в запобіганні фінансовим злочинам, зокрема шляхом впровадження заходів протидії відмиванню грошей (AML), є критично важливою для захисту цілісності фінансової системи. Органам нагляду доручено забезпечити дотримання банками правил боротьби з відмиванням коштів, які вимагають від фінансових установ впровадження жорстких політик і процедур для виявлення підозрілої діяльності та повідомлення про неї. Цей нагляд не тільки допомагає запобігти відмиванню незаконних коштів, але й запобігає шахрайству та неправомірній поведінці в банківському секторі. Ефективний банківський нагляд передбачає співпрацю з правоохоронними органами для обміну розвідданими та проведення спільних розслідувань фінансових злочинів. Такі партнерства підвищують ефективність заходів, які вживаються проти відмивання грошей і шахрайства, зміцнюючи загальну безпеку фінансової системи. Створюючи середовище співпраці, органи банківського нагляду можуть посилити зусилля щодо боротьби з фінансовими злочинами, які загрожують як окремим установам, так і економіці в цілому.

Зв'язок між банківським наглядом і грошово-кредитною політикою є заплутаним, оскільки практика нагляду впливає на цілі монетарної політики та піддається їхньому впливу. Органи банківського нагляду забезпечують

дотримання фінансовими установами належної практики, що, у свою чергу, сприяє загальному здоров'ю банківського сектору. Добре контрольована банківська система має важливе значення для досягнення цілей монетарної політики, таких як контроль над інфляцією та сприяння економічній стабільності. Наприклад, під час фінансової кризи 2008 року центральні банки в усьому світі впроваджували агресивні заходи грошово-кредитної політики, включаючи зниження процентних ставок і кількісне пом'якшення, щоб стабілізувати банки та відновити довіру до фінансової системи. Тематичні дослідження демонструють, що ефективний банківський нагляд може пом'якшити наслідки економічних спадів, оскільки стійкий банківський сектор може легше поглинати шоки та підтримувати зусилля з відновлення. Тривала взаємодія між банківським надглядом і грошово-кредитною політикою підкреслює необхідність гармонійного підходу, який узгоджує наглядову практику з ширшими економічними цілями [17].

Громадське сприйняття та довіра до банківського нагляду мають першочергове значення для загальної ефективності фінансової системи. Прозорість і підзвітність у наглядовій практиці сприяють довірі споживачів та інвесторів, зміцнюючи віру в надійність банківської системи та захист їхніх вкладів. І навпаки, збої в надгляді, такі як крах великих фінансових установ через неадекватний нагляд, можуть значно підірвати довіру громадськості та призвести до масової паніки. Щоб підвищити довіру до банківської системи, органи нагляду повинні брати участь у проактивній комунікації, надаючи чітку інформацію про свої ролі та заходи, які застосовуються для забезпечення стабільності банку.

Крім того, впровадження таких стратегій, як регулярне публічне звітування та незалежні аудити, може допомогти посилити підзвітність. Віддаючи пріоритет прозорості, органи банківського нагляду можуть зміцнювати та підтримувати суспільну довіру, яка є важливою для стабільного та стійкого банківського середовища.

Отже, неможливо переоцінити значення банківського нагляду, оскільки він відіграє вирішальну роль у підтримці стабільності та цілісності фінансової системи. Поточна еволюція практики нагляду у відповідь на історичні кризи, нормативні зміни та технологічний прогрес підкреслює динамічний характер цієї сфери. Ключові результати цього дослідження показують, що ефективний банківський нагляд охоплює широкий спектр обов'язків, включаючи управління ризиками, запобігання шахрайству та співпрацю як з національними, так і з міжнародними організаціями. Крім того, взаємозв'язок між банківським наглядом і монетарною політикою підкреслює взаємозв'язок фінансової стабільності та економічного здоров'я. Дивлячись у майбутнє, органи банківського нагляду повинні будуть орієнтуватися в нових тенденціях і викликах, гарантуючи, що вони продовжуватимуть підтримувати свою життєво важливу роль в економіці. Зрештою, прихильність до прозорості, підзвітності та адаптивності буде важливою для подальшого успіху банківського нагляду у створенні стійкої та надійної фінансової системи.

1.3. Етапи розвитку банківського нагляду в Україні

Розвиток банківського нагляду в Україні є критичним аспектом економічного розвитку країни, особливо в контексті її переходу від централізованої планової економіки до ринково-орієнтованої. Банківський сектор зазнав значних трансформацій після здобуття Україною незалежності в 1991 році під впливом історичної спадщини, регуляторних реформ і зовнішнього тиску.

Історично банківська система в Україні перебувала під значним впливом централізованої, контрольованої державою структури Радянського Союзу. До здобуття Україною незалежності банки діяли в основному як інструменти державної політики, з невеликою автономією та орієнтацією на

прибутковість. Практики радянських часів залишили у спадок неефективність, відсутність прозорості та неадекватне управління ризиками. Після здобуття незалежності в 1991 році Україна розпочала низку реформ, спрямованих на реорганізацію свого банківського сектору. Початкові спроби лібералізації характеризувались створенням приватних банків і запровадженням ринкових механізмів. Однак ці реформи часто були непослідовними та погано впроваджуваними, що призвело до нестабільності банківської системи. Швидке поширення банків, багато з яких не мали необхідного капіталу та структур управління, призвело до кризи довіри серед вкладників та інвесторів. Таким чином, історичний контекст банківського нагляду в Україні заклав основу для наступних нормативних розробок, оскільки потреба у згуртованій системі нагляду ставала все більш очевидною [81].

Створення Національного банку України (НБУ) у 1991 році стало ключовим моментом у формуванні нормативно-правової бази для банківського сектору. Як центральний банк, НБУ взяв на себе важливу роль у нагляді за монетарною політикою та забезпеченні стабільності фінансової системи.

Однією з його ключових функцій у банківському нагляді є ліцензування та регулювання діяльності банків, що передбачає оцінку фінансового стану та операційної доброчесності банківських установ. Протягом багатьох років НБУ розвивав свою наглядову практику для вирішення нових викликів, переходячи від підходу, що базується переважно на комплаєнс, до більш орієнтованих на ризик методологій. Ця еволюція очевидна у підвищенні уваги НБУ до дистанційного моніторингу та створення систем раннього попередження, призначених для виявлення потенційних фінансових проблем у банках. Крім того, НБУ інтегрував найкращі міжнародні практики у свою діяльність, тим самим підвищивши свою здатність реагувати на складнощі динамічного банківського середовища.

Законодавча база, що регулює банківський нагляд в Україні, відіграла важливу роль у формуванні операційного ландшафту банківського сектору. Основні закони, такі як Закон «Про банки та банківську діяльність» та Закон «Про Національний банк України», забезпечують суттєву правову основу для банківських операцій та нагляду. Зі зміною банківського середовища змінювалась і законодавча база, що відображала розвиток ринку та зростаючу потребу в нормативній чіткості. Зокрема, зміни до чинного законодавства та введення нових нормативних актів спрямовані на вирішення таких питань, як достатність капіталу, корпоративне управління та захист прав споживачів. Крім того, прагнення України привести свій банківський нагляд у відповідність з міжнародними стандартами є очевидним у її участі в різних міжнародних угодах, таких як Базельські угоди, які спрямовують розвиток практик управління ризиками та системи нагляду. Ця законодавча еволюція підкреслює вирішальну роль закону у сприянні стабільному та конкурентоспроможному банківському сектору [78, с. 33].

У розвитку методології нагляду в Україні відбувся значний зсув у бік нагляду, заснованого на оцінці ризиків, трансформаційного підходу, який надає пріоритет ідентифікації та управлінню ризиками в банківських установах. Запровадження ризик-орієнтованого нагляду дозволяє регуляторам ефективніше розподіляти ресурси та зосереджуватися на банках, які становлять найбільший ризик для фінансової системи. Доповнюючи цей підхід, НБУ запровадив комбінацію методів виїзного та невиїзного моніторингу для оцінки стану банків. Виїзні перевірки дозволяють детально перевірити діяльність банку, тоді як виїзний моніторинг використовує аналіз даних для оцінки показників ефективності та тенденцій. Крім того, узгодження України з європейськими стандартами зумовило необхідність адаптації підходів до нагляду, включаючи впровадження стрес-тестування та посилення вимог до звітності. Це зобов'язання щодо розробки надійних

методологій нагляду не тільки зміцнює нормативну базу, але й вселяє впевненість зацікавлених сторін щодо стійкості банківського сектора [6].

Фінансова криза 2008 року стала переломним моментом для банківського нагляду в Україні, виявивши значну вразливість фінансової системи. Криза підкреслила неадекватність практики управління ризиками, надмірну залежність від короткострокового фінансування та брак прозорості між банками. У відповідь на ці виклики НБУ провів низку реформ, спрямованих на зміцнення наглядових можливостей і підвищення стійкості банківського сектора. Ці реформи включали встановлення більш суворих вимог до капіталу, запровадження розширених стандартів корпоративного управління, і впровадження комплексних систем стрес-тестування. Крім того, НБУ прагнув покращити комунікацію та співпрацю з міжнародними фінансовими установами для зміцнення системи нагляду. Довгострокові наслідки кризи були глибокими, що призвело до відновлення уваги до управління ризиками та відданості постійному вдосконаленню практики нагляду. У результаті банківський сектор поступово стабілізувався, а довіра вкладників та інвесторів відновилася.

Роль міжнародних організацій була ключовою у формуванні ландшафту банківського нагляду в Україні, особливо в умовах, коли країна прагнула інтегруватися у світову фінансову систему. Співпраця з Міжнародним валютним фондом (МВФ) надала Україні суттєву фінансову та технічну допомогу, спрямовану на зміцнення системи банківського нагляду. МВФ не лише сприяв реалізації заходів економічної стабілізації, але й сприяв застосуванню найкращих практик регуляторного нагляду. Крім того, Світовий банк суттєво вплинув на банківські реформи, надаючи фінансування та досвід, особливо в таких сферах, як управління ризиками та розбудова інституційного потенціалу. Прийняття стандартів Базель III є ще одним прикладом впливу міжнародних рекомендацій на банківський нагляд в Україні. Ці стандарти, які наголошують на достатності капіталу, управлінні ліквідністю та управлінні ризиками, спонукали НБУ вдосконалити свою

нормативну базу, наблизивши її до світових норм. Наслідки прийняття Базеля III є глибокими, оскільки вони змушують українські банки покращити свою фінансову стійкість та операційну прозорість, що зрештою сприяє більшій стабільності у фінансовому секторі [15, с. 94].

Еволюція банківського нагляду в Україні після 2014 року відображає значні зміни, спричинені геополітичними подіями та триваючим конфліктом у Східній Україні, зокрема після анексії Криму. Ці події зумовили необхідність переоцінки вразливості банківського сектору та посилення наглядових повноважень НБУ. НБУ відповів посиленням нормативної бази, запровадженням суворіших вимог до капіталу та посиленням наглядових можливостей. Було запроваджено нові регуляторні ініціативи для вирішення проблем, пов'язаних із конфліктом, зокрема заходи щодо забезпечення фінансової стабільності та захисту вкладників у неспокійному економічному середовищі. У цей період також було зосереджено увагу на стійкості банківського сектору, оскільки НБУ намагався пом'якшити ризики, пов'язані з регіональною нестабільністю та економічною невизначеністю. Проактивні заходи, вжиті протягом цього часу, підкреслюють прагнення НБУ створювати надійну систему банківського нагляду, здатну протистояти зовнішнім шокам і забезпечувати цілісність фінансової системи.

Незважаючи на прогрес у сфері банківського нагляду, Україна стикається з кількома проблемами в його реалізації. Проблеми корупції та управління залишаються серйозними перешкодами в банківському секторі, що підриває ефективність регуляторних зусиль. Випадки шахрайства та безгосподарності підірвали довіру громадськості та створили складне середовище для наглядачів. Крім того, обмеження регуляторної спроможності та ресурсів перешкоджають здатності НБУ здійснювати ретельний нагляд, особливо в фінансовій екосистемі, що швидко розвивається. НБУ часто стикається з нестачею персоналу та технологічних ресурсів для вирішення проблеми зростаючої складності банківських операцій. Крім того, існує опір банківських установ щодо посиленого

нагляду, оскільки багато банків розглядають посилений регуляторний контроль як загрозу своїй операційній автономії. Ця відмова може призвести до триваючої напруги між банками та регуляторами, ускладнюючи ландшафт нагляду та перешкоджаючи ефективному впровадженню реформ [6].

Порівняльний аналіз банківського нагляду в Україні виявляє як схожість, так і відмінності в порівнянні з іншими країнами, зокрема у Східній та Західній Європі. Подібності можна спостерігати в регуляторних проблемах, з якими стикаються країни Східної Європи, багато з яких зазнали схожих переходів від централізованої планової економіки до ринково-орієнтованих систем. Однак при дослідженні практики нагляду в порівнянні з країнами Західної Європи, де більш усталені рамки та сильніші інституційні можливості сприяють більшій фінансовій стабільності, виникають значні відмінності. Незважаючи на те, що український банківський нагляд досяг успіху в напрямку модернізації та відповідності міжнародним стандартам, він все ще бореться зі спадщиною системних проблем, які менш поширені в більш розвинених банківських системах. Уроки, отримані з найкращої міжнародної практики, підкреслюють важливість прозорості, ефективного управління та надійних механізмів управління ризиками, які мають вирішальне значення для підвищення стійкості України».

Роль технологій у сучасному банківському нагляді стає дедалі помітнішою, особливо з розвитком фінансових технологій (FinTech) та їх регуляторними наслідками. Запровадження рішень FinTech вносить нову динаміку в банківські операції, що вимагає переналагодження підходів до нагляду для охоплення інноваційних продуктів і послуг.

НБУ почав вивчати можливість інтеграції технологій у систему нагляду, визнаючи потенційні переваги аналітики даних у моніторингу банківської діяльності. Завдяки використанню розширеної аналітики регулятори можуть отримати глибше розуміння банківських операцій, виявити нові ризики та оптимізувати процеси відповідності.

Крім того, питання кібербезпеки стали критично важливим компонентом банківського нагляду, оскільки зростання поширеності цифрового банкінгу наражає установи на підвищені ризики кіберзагроз. На НБУ покладено завдання забезпечити впровадження банками надійних заходів кібербезпеки, захищаючи таким чином цілісність фінансової системи, одночасно створюючи середовище, сприятливе для технологічних інновацій [84, с. 14].

Сучасні тенденції банківського нагляду в Україні вказують на значний зсув у бік більш проактивних механізмів нагляду, що відображає ширше визнання складності та ризиків, притаманних фінансовому сектору. Регулятори все більше надають пріоритету необхідності передбачати потенційні проблеми до того, як вони переростуть у кризу, відходячи від реактивних підходів, які часто реагують лише після виникнення проблем. Ця проактивна позиція доповнюється дедалі більшою увагою до захисту споживачів та фінансової грамотності, оскільки НБУ визнає життєво важливу роль, яку відіграють поінформовані споживачі у підтримці стабільного банківського середовища. Ініціативи, спрямовані на підвищення фінансової грамотності населення, не лише розширюють можливості споживачів, але й сприяють підвищенню стійкості банківської системи. Крім того, інтеграція факторів навколишнього середовища, соціальної сфери та управління (ESG) у структуру нагляду стала ключовим фактором, узгоджуючи банківську практику з цілями сталого розвитку. Цей багатогранний підхід до банківського нагляду відображає всебічне розуміння взаємозв'язку фінансової стабільності, добробуту споживачів і суспільної відповідальності.

Інституційна основа банківського нагляду в Україні характеризується співпрацею між різними регуляторними органами, які спільно здійснюють нагляд за банківським сектором. На передньому плані знаходиться Національний банк України (НБУ), який є центральним органом, відповідальним за грошово-кредитну політику та банківський нагляд. Окрім НБУ, інші ключові інституції, такі як Державна служба фінансового

моніторингу та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, відіграють вирішальну роль у забезпеченні стабільності фінансової системи.

Співпраця між цими організаціями сприяє створенню згуртованого нормативно-правового середовища, що забезпечує більш ефективний нагляд. Крім того, саморегульвні організації в банківському секторі сприяють підтриманню галузевих стандартів і найкращих практик. Ці організації сприяють спілкуванню між банками та регулюючими органами, сприяючи дотриманню вимог і покращуючи загальне управління банківською індустрією. Синергія між різними установами підкреслює важливість добре скоординованого підходу до банківського нагляду, необхідного для вирішення багатогранних проблем, з якими стикається сектор [71].

Отже, оцінка поточної наглядової практики в Україні розкриває багатогранний ландшафт, що розвивається, який характеризується прагненням до підвищення ефективності банківського нагляду. НБУ досяг значних успіхів у впровадженні проактивних заходів, приділяючи особливу увагу захисту споживачів та інтегруючи аспекти ESG у свою нормативну базу. Проте залишаються проблеми, особливо щодо корупції та управління, які потребують постійної уваги. Рекомендації щодо подальших удосконалень включають зміцнення співпраці між регуляторними органами, посилення технологічних ресурсів для нагляду та сприяння культурі комплаєнсу в банківському секторі. Зрештою, надійний банківський нагляд має вирішальне значення для збереження фінансової стабільності, захисту споживачів і зміцнення довіри до банківської системи, гарантуючи, що фінансовий сектор України зможе протистояти майбутнім викликам.

Етапи розвитку банківського нагляду в Україні відображають складну взаємодію історичної спадщини, регуляторних реформ і зовнішніх впливів. Від історичного контексту до здобуття незалежності до створення Національного банку України та еволюції законодавчої бази, країна досягла значного прогресу у формуванні надійної системи банківського нагляду. Наслідки фінансової кризи 2008 року стали каталізатором значних реформ, а

постійна співпраця з міжнародними організаціями сприяла подальшому зміцненню практики регулювання.

Сучасні тенденції вказують на перехід до проактивного нагляду з акцентом на захист споживачів та інтеграцію факторів ESG, тоді як інституційна структура підкреслює важливість співпраці між регуляторними органами. Оскільки Україна дивиться в майбутнє, очікувані реформи та інтеграція в ЄС обіцяють покращити практику нагляду, сприяючи більш стійкому банківському ландшафту. Уроки, отримані з прикладів наглядових дій, підкреслюють необхідність ефективного регулювання для підтримки суспільної довіри. Підводячи підсумок, можна сказати, що розвиток банківського нагляду в Україні є свідченням постійної відданості фінансовій стабільності та важливості адаптивної та чутливої нормативної бази для вирішення динамічних викликів банківського сектора [27, с. 14].

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ

2.1. Інституційна структура банківського нагляду

Банківський нагляд є ключовою складовою забезпечення стабільності та надійності фінансової системи держави. Він передбачає комплекс дій, спрямованих на контроль і регулювання банківського сектору з метою мінімізації ризиків та забезпечення стабільності фінансових інституцій. Організація банківського нагляду в кожній країні залежить від інституційної структури, правової бази та механізмів взаємодії регуляторних органів.

Система банківського нагляду в Україні зазнала значного розвитку, сформованого історичними подіями та економічними викликами. Спочатку банківський сектор характеризувався відсутністю регулятивного нагляду, що призвело до неефективності та розгулу шахрайства. Створення НБУ в 1991 році поклало початок структурованому підходу до банківського нагляду. Протягом багатьох років НБУ разом з іншими регуляторними органами працював над підвищенням стійкості фінансової системи до системних ризиків. Основні регулюючі органи включають Фонд гарантування вкладів і Раду фінансової стабільності, які співпрацюють для моніторингу здоров'я банківського сектора. Значення банківського нагляду неможливо переоцінити; він служить запобіжником від потенційних криз, гарантуючи, що фінансові установи працюють у межах надійних параметрів і дотримуються передового досвіду. Важливість цієї основи підкреслюється економічною нестабільністю, яка виникла під час фінансової кризи 2008 року та подальшими реформами банківського сектору, спрямованими на відновлення довіри суспільства [23, с. 11].

НБУ стоїть на передньому краї банківського нагляду в Україні, на нього покладено кілька найважливіших функцій, спрямованих на підтримку

фінансової стабільності. Серед його основних обов'язків – ліцензування банків, встановлення пруденційних норм і контроль за дотриманням цих норм. Регуляторні повноваження НБУ поширюються на проведення перевірок, застосування коригувальних заходів та накладення санкцій на установи, які не відповідають вимогам. Нещодавні реформи, зокрема після банківської кризи 2014 року, змінили наглядний підхід НБУ з моделі, що переважно базується на комплаєнсі, на таку, яка акцентує увагу на управлінні ризиками та надійності фінансових установ. Ці реформи включали запровадження стрес-тестування та розширених вимог до звітності, спрямованих на виявлення вразливостей у банках до того, як вони переростуть у системні загрози. Проактивна позиція НБУ відіграла ключову роль у відбудові банківського сектору, коли декілька банків, що переживали труднощі, були ліквідовані, щоб усунути ризики для ширшої фінансової системи.

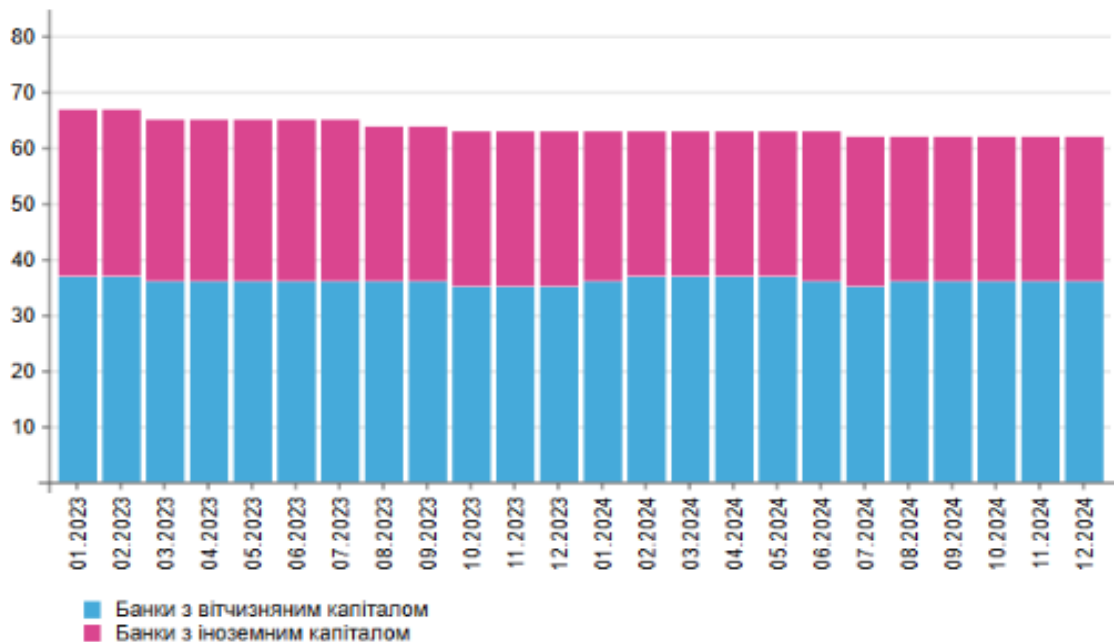

Рис. 2.1. Динаміка кількості банків з вітчизняним та іноземним капіталом в Україні

Джерело: побудовано автором на основі [42]

Законодавча база банківського нагляду в Україні складається з низки ключових законів і нормативно-правових актів, якими керується наглядова практика НБУ. Чільне місце серед них займає Закон України «Про банки і банківську діяльність», який визначає принципи банківського регулювання та нагляду. Крім того, міжнародні стандарти, такі як стандарти, встановлені Базельським комітетом з банківського нагляду, сприяють розробці місцевих нормативних актів, забезпечуючи відповідність найкращим світовим практикам. Останні законодавчі зміни, такі як ухвалення Закону про фінансову реструктуризацію у 2016 році, сприяли оздоровленню проблемних банків і захисту вкладників. Ці зміни відображають прагнення України вдосконалити нормативно-правову базу та підвищити загальну стійкість банківського сектора. Наслідки цих законодавчих змін є глибокими, оскільки вони не лише зміцнюють середовище нагляду, але й сприяють більшій прозорості та підзвітності в банківській системі [46].

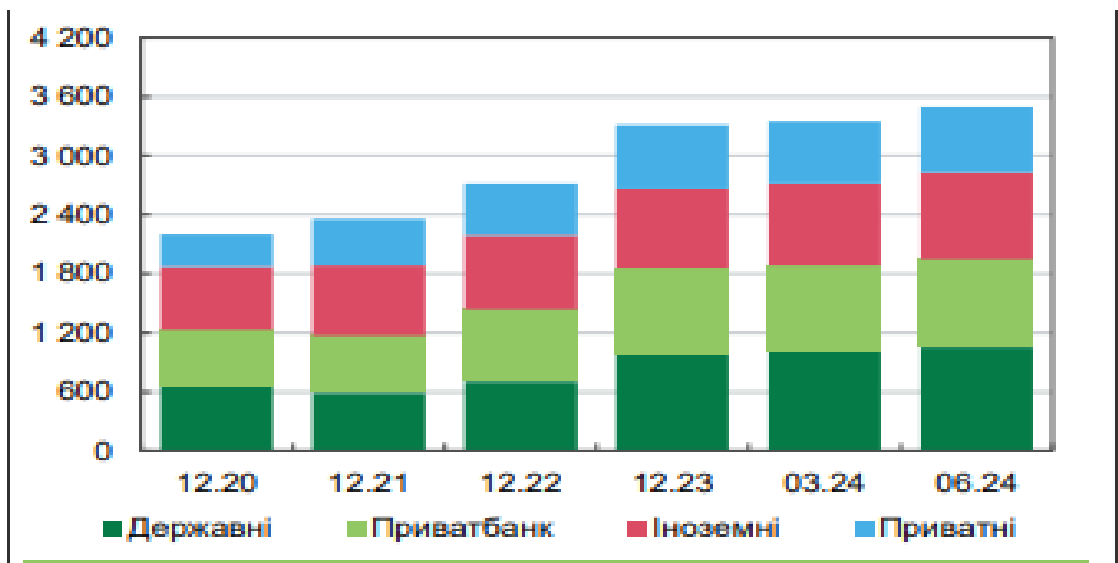

Рис. 2.2 Динаміка загальних активів банків в Україні, млрд. грн.

Джерело: побудовано автором на основі [42]

Для підвищення ефективності банківського нагляду в НБУ покликана організація наглядового управління. До складу департаменту входять спеціалізовані команди, які мають чіткі повноваження щодо оцінки профілів

ризиків банків і забезпечення дотримання нормативних вимог. Укомплектування цих команд має вирішальне значення, оскільки персонал відбирається на основі їх досвіду в різних сферах банківської справи та фінансів, включаючи управління ризиками, фінансовий аналіз і дотримання нормативних вимог. Ці спеціалізовані знання дозволяють НБУ проводити ретельну оцінку діяльності та фінансового стану банків. Крім того, НБУ тісно співпрацює з іншими органами фінансового регулювання, такими як Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, щоб забезпечити комплексний підхід до фінансового нагляду. Ця спільна структура дозволяє обмінюватися інформацією та ресурсами, що має вирішальне значення для вирішення потенційних ризиків у фінансовій системі.

Нагляд на основі ризиків став наріжним каменем підходу НБУ до банківського нагляду. Ця методологія зосереджена на виявленні та зменшенні ризиків, які можуть поставити під загрозу стабільність окремих банків і фінансової системи в цілому. Оцінюючи різні фактори, включаючи кредитний ризик, ринковий ризик та операційний ризик, НБУ визначає пріоритетність своєї наглядової діяльності на основі передбачуваного рівня ризику, пов'язаного з кожною установою. Запровадження цієї основи не лише підвищує ефективність процесу нагляду, але й дає змогу НБУ ефективно розподіляти ресурси. На практиці це передбачає проведення регулярних оцінок ризиків, взаємодію з банками для обговорення стратегій управління ризиками та моніторинг ефективності цих стратегій. Перехід до нагляду, що ґрунтується на оцінці ризику, означає більш динамічний і чутливий регуляторний підхід, який спрямований на завчасне усунення вразливостей до того, як вони проявляються у ширших системних проблемах [44].

Ліцензування та регулювання діяльності банків в Україні є критично важливим компонентом загальної системи банківського нагляду, спрямованої на забезпечення того, щоб у фінансовій системі працювали лише надійні та дієздатні установи. Процес ліцензування банків в Україні передбачає

комплексну оцінку Національним банком України (НБУ), який оцінює заявки на основі суворих критеріїв. Ці критерії включають фінансовий стан засновників, запропоновану бізнес-модель та адекватність системи управління ризиками банку. Крім того, постійне дотримання нормативних вимог є обов'язковим для підтримки дії ліцензії банку. Це включає регулярну звітність про фінансові показники та дотримання пруденційних норм. Вплив ліцензування на стабільність банківського сектору є значним, оскільки воно слугує механізмом контролю, що запобігає виходу на ринок потенційно нестабільних або некваліфікованих суб'єктів. Дотримуючись суворих стандартів ліцензування, НБУ сприяє більш стійкому банківському сектору, зменшуючи ризик неплатоспроможності та захищаючи вкладників.

	2020	2021	2022	2023	I.2024	II.2024
Платоспроможні	73	71	67	63	63	62
Зміна	-2	-2	-4	-4	0	-1
Державні, у т. ч. Приватбанк	5	4	4	5	6	6
Зміна	0	-1	0	+1	+1	0
Іноземні	20	20	16	14	14	14
Зміна	0	0	-4	-2	0	0
Приватні	48	47	47	44	43	42
Зміна	-2	-1	0	-3	-1	-1

Рис. 2.3. Динаміка кількості платоспроможних банків в Україні

Джерело: побудовано автором на основі [42]

Вимоги до достатності капіталу є фундаментальними для стабільності банківського сектору в Україні, гарантуючи, що банки підтримують достатні резерви капіталу для покриття потенційних збитків. НБУ встановив набір нормативних актів, які визначають мінімальний рівень капіталу, який повинні мати банки, що відповідає міжнародним стандартам, таким як ті, що викладені в Базель III. Ці правила підкреслюють важливість буферів

капіталу, які забезпечують захист від фінансових потрясінь і підвищують загальну платоспроможність банків. Останні тенденції достатності капіталу в українських банках демонструють висхідну траєкторію, коли багато установ збільшують рівень капіталу у відповідь на регулятивний тиск і потребу зміцнити свої фінансові позиції. Цей проактивний підхід не тільки зміцнює стійкість банків, але й сприяє загальній стабільності фінансової системи, вселяючи більшу довіру як серед інвесторів, так і вкладників [23, с.77].

Стрес-тестування стало важливим інструментом у наглядовому арсеналі НБУ, призначеним для оцінки стійкості банків у несприятливих економічних умовах. Основною метою стрес-тестування є оцінка того, наскільки добре банки можуть протистояти потенційним фінансовим потрясінням, таким як серйозний економічний спад або значне зниження вартості активів. Методологія проведення стрес-тестів передбачає моделювання різних несприятливих сценаріїв та аналіз впливу на позиції капіталу та ліквідності банків. НБУ проводить ці перевірки регулярно, використовуючи різні типи стрес-тестів, включаючи аналіз чутливості та оцінки на основі сценаріїв, щоб оцінити вразливість банків до конкретних ризиків. Результати стрес-тестів відіграють ключову роль у формуванні наглядового підходу, оскільки вони дають цінну інформацію про фінансовий стан окремих установ і банківського сектору в цілому. Крім того, результати можуть призвести до цілеспрямованих втручань, гарантуючи, що банки вживуть необхідних заходів для посилення своєї стійкості та пом'якшення виявлених ризиків.

Примусові заходи та санкції є критично важливими механізмами, які використовує НБУ для забезпечення дотримання банками нормативних вимог. НБУ має повноваження проводити перевірки та аудити для оцінки дотримання законів і нормативних актів, а у разі виявлення порушень може вживати низку примусових заходів. Ці дії можуть включати видачу попереджень, накладення штрафів або навіть відкликання банківської ліцензії в серйозних випадках. Типи санкцій і покарань призначені як для

коригування, так і для стримування, спрямовані на заохочення дотримання вимог, одночасно захищаючи стабільність фінансової системи. Практичні приклади примусових дій, вжитих НБУ, ілюструють ефективність цих заходів. Наприклад, кілька банків зіткнулися з санкціями за неадекватну капіталізацію або недотримання практик управління ризиками, що призвело до коригувальних дій, які в кінцевому підсумку зміцнили їхню діяльність. Ці механізми примусу мають важливе значення для підтримки цілісності банківського сектору та забезпечення того, щоб установи працювали в рамках встановленої нормативної бази [15].

Захист прав споживачів є життєво важливим аспектом банківського нагляду в Україні, оскільки нормативні акти спрямовані на захист прав та інтересів вкладників та інших споживачів. НБУ відіграє значну роль у забезпеченні дотримання цих норм, забезпечуючи, щоб банки надавали прозору інформацію про свої продукти та послуги, а також чесне ставлення до споживачів. Одним із ключових нормативних актів, спрямованих на захист споживачів, є вимога до банків чітко розкривати умови та положення, що дозволяє клієнтам приймати обґрунтовані рішення. Незважаючи на ці зусилля, залишаються проблеми у сфері захисту споживачів, особливо щодо обізнаності та освіти громадськості. Багато споживачів можуть не повністю розуміти свої права чи механізми, доступні для розгляду скарг. НБУ визнав важливість покращення обізнаності споживачів та ініціював програми підвищення фінансової грамотності населення. Вирішуючи ці виклики, НБУ прагне створити більш надійну систему захисту прав споживачів, що зрештою сприятиме створенню більш надійного банківського середовища.

Міжнародне співробітництво є життєво важливою складовою ефективного банківського нагляду в Україні, оскільки воно сприяє партнерству з міжнародними регуляторними органами та сприяє обміну інформацією та передовим досвідом. НБУ співпрацює з такими організаціями, як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк і Базельський комітет з банківського нагляду, щоб привести свою нормативну

базу у відповідність з міжнародними стандартами. Ці партнерства збільшують спроможність НБУ впроваджувати найкращі практики банківського нагляду, дозволяючи йому використовувати досвід та знання інших юрисдикцій. Вплив міжнародного співробітництва на національне законодавство був значним, що призвело до покращення прозорості, зміцнення системи управління та покращення практики управління ризиками в українських банках. Такий спільний підхід не тільки зміцнює довіру до банківського нагляду в Україні, але й зміцнює його здатність вирішувати проблеми транскордонних банків, що зрештою сприяє більш стабільній фінансовій системі [8].

Структура банківського нагляду в Україні безпосередньо впливає на загальну фінансову стабільність країни. Аналіз взаємозв'язку між наглядом і системною стабільністю показує, що надійні системи нагляду можуть пом'якшити ризики та запобігти банківським кризам. Наприклад, під час банківської кризи 2014 року швидка реакція НБУ, зокрема впровадження суворих вимог щодо ліквідності та посиленій моніторинг, допомогла стабілізувати фінансову систему. Тематичні дослідження минулих банківських криз підкреслюють важливість своєчасного та ефективного втручання органів нагляду. Уроки, отримані з цих викликів, підкреслюють необхідність постійного вдосконалення практики нагляду, зосереджуючись на проактивній оцінці ризиків і реагуючих регуляторних заходах. Зміцнюючи зв'язок між банківським наглядом і фінансовою стабільністю, НБУ може краще захищати інтереси споживачів і цілісність фінансової системи.

Інституційна структура банківського нагляду в кожній країні відрізняється залежно від економічних, правових та історичних передумов. Однак, умовно можна виділити декілька основних моделей організації нагляду, які використовуються в різних країнах [14]:

1. Модель монобанку (однорівнева модель) – центральний банк здійснює як монетарну політику, так і банківський нагляд.

2. Мультиінституційна модель (дворівнева модель) – регуляторні функції поділяються між центральним банком та іншими спеціалізованими органами.

3. Модель єдиного регулятора – всі функції банківського нагляду зосереджені в одному незалежному органі, який може бути окремим від центрального банку.

Інституційна структура банківського нагляду в Україні є важливою частиною загальної системи забезпечення стабільності фінансового ринку та економіки країни. Наглядова система в Україні складається з декількох ключових інституцій, що відповідають за різні аспекти регулювання банківської діяльності.

Національний банк України є центральним органом банківського нагляду і водночас регулятором у банківському секторі. НБУ здійснює нагляд за банками з метою забезпечення стабільності банківської системи, контролю за ліквідністю та фінансовою стійкістю банків. Основні функції НБУ у сфері нагляду включають:

- Проведення інспекцій та перевірок банків.
- Встановлення нормативів щодо капіталу, ліквідності та управління ризиками.
- Видача та відкликання банківських ліцензій.
- Визначення вимог щодо звітності банків та контроль за їх дотриманням.

НБУ також впроваджує сучасні міжнародні стандарти банківського нагляду, що включають принципи Базельського комітету, зокрема вимоги щодо капіталізації банків та управління ризиками.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб є ключовим елементом захисту вкладників в Україні. ФГВФО страхує вклади фізичних осіб у комерційних банках, що забезпечує довіру населення до банківської системи. Крім того, ФГВФО здійснює управління процесом ліквідації банків, що зазнали банкрутства, та відшкодування коштів вкладникам.

Основними функціями ФГВФО у рамках банківського нагляду є:

- Забезпечення гарантій повернення депозитів фізичних осіб.
- Участь у вирішенні питань щодо реорганізації або ліквідації неплатоспроможних банків.
- Координація з НБУ у випадках загрози банківській системі.

Міністерство фінансів України також бере участь у загальній системі регулювання банківської діяльності, зокрема через формування загальної економічної політики держави, що впливає на банківську систему. Міністерство фінансів розробляє нормативні документи, які стосуються фіскальної та фінансової політики, що впливають на банки, і бере участь у розробці законодавчих ініціатив у сфері банківської діяльності.

ДСФМУ відповідає за контроль за фінансовими операціями з метою запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму. Її основними завданнями є [88]:

- Збір та аналіз інформації про підозрілі фінансові операції.
- Співпраця з банківськими установами для виявлення та запобігання нелегальним операціям.
- Введення санкцій до банків, які не дотримуються вимог щодо боротьби з відмиванням грошей.

Незважаючи на розвинену інституційну структуру банківського нагляду в Україні, система стикається з певними викликами, що впливають на її ефективність. До основних проблем належать:

- Незавершеність реформ. Реформи, розпочаті після фінансової кризи 2014 року, потребують подальшого вдосконалення та адаптації до нових викликів.
- Надмірна концентрація повноважень у НБУ. Хоча НБУ є основним регулятором банківського сектору, його широкі повноваження викликають певну критику щодо можливого конфлікту інтересів і необхідності підвищення прозорості його діяльності.

– Недостатня координація між регуляторами. Взаємодія між НБУ, ФГВФО та іншими органами іноді є недостатньо ефективною, що ускладнює вирішення питань, пов'язаних із фінансовою стабільністю.

– Боротьба з корупцією та фінансовими злочинами. Важливим викликом для банківського нагляду в Україні є посилення заходів протидії корупції у банківському секторі та фінансових установах.

Перспективи розвитку банківського нагляду в Україні пов'язані з подальшим удосконаленням інституційної структури та адаптацією до міжнародних стандартів. Основні напрями розвитку:

– Подальша інтеграція міжнародних стандартів. Важливою складовою розвитку банківського нагляду є впровадження стандартів Базельського комітету та європейських норм регулювання банківської діяльності.

– Посилення прозорості діяльності регуляторів. Підвищення відкритості та прозорості НБУ та інших наглядових органів є критично важливим для зміцнення довіри до банківської системи.

– Підвищення ефективності взаємодії регуляторних органів. Необхідним є поліпшення координації між різними інституціями, що здійснюють нагляд, для забезпечення контролю за банківським сектором.

– Розвиток фінансових технологій. Важливою тенденцією є розвиток фінансових технологій, що вимагає нових підходів до нагляду за банківськими установами, особливо у сфері кібербезпеки та захисту даних.

Отже, інституційна структура банківського нагляду є важливим елементом забезпечення стабільності та надійності банківської системи України. Національний банк України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерство фінансів та інші регуляторні органи відіграють ключову роль у цьому процесі. Однак система банківського нагляду потребує подальшого вдосконалення, зокрема через інтеграцію міжнародних стандартів, підвищення прозорості діяльності регуляторів та зміцнення взаємодії між різними інституціями.

2.2. Особливості правової бази банківського нагляду

Банківський нагляд є однією з ключових функцій регуляторів фінансової системи, оскільки його основне завдання — забезпечити стабільність та надійність банківського сектору. Для ефективного виконання цих завдань банківський нагляд повинен базуватися на чітко визначеній правовій базі, що встановлює правила та вимоги для учасників банківської системи. Правова база банківського нагляду охоплює як національні закони, так і міжнародні нормативні акти, стандарти та рекомендації, які визначають загальні принципи банківського регулювання та контролю. Важливим є і той факт, що правова база постійно змінюється та оновлюється, адаптуючись до нових викликів фінансових ринків.

Правове регулювання банківського нагляду в Україні базується на кількох основних законодавчих актах та нормативних документах, прийнятих Національним банком України та іншими органами державної влади. Основними законодавчими актами, що регулюють банківський нагляд є Конституція України є основним законом, що визначає правові засади діяльності всіх органів державної влади, у тому числі Національного банку України як основного регулятора банківської системи. Стаття 99 Конституції України визначає, що основною функцією НБУ є забезпечення стабільності національної валюти — гривні, а також захист та стабільність банківської системи.

Закон України "Про Національний банк України" є базовим нормативно-правовим актом, що регламентує діяльність НБУ. Зокрема, він встановлює функції, права та обов'язки НБУ щодо банківського нагляду. Відповідно до цього закону, НБУ здійснює пруденційний нагляд за банківськими установами, визначає регуляторні вимоги щодо капіталу, ліквідності, ризиків, а також проводить інспекції та аудити банківських установ [67].

Закон України "Про банки і банківську діяльність" визначає основи функціонування банківської системи України та встановлює вимоги до діяльності банківських установ. Закон регламентує питання створення та ліцензування банків, управління банками, вимоги до капіталу, ліквідності та інші ключові аспекти банківської діяльності. Також у ньому визначено механізми здійснення банківського нагляду, відповідальність банків за порушення законодавства та процедури ліквідації неплатоспроможних банків.

Закон України "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб" регулює діяльність Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО), що є важливим елементом правової бази банківського нагляду. Основна функція ФГВФО полягає в забезпеченні повернення вкладів фізичних осіб у разі банкрутства банку, що сприяє підвищенню довіри до банківської системи. Закон також встановлює процедури ліквідації банків та відшкодування коштів вкладникам.

Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" охоплює загальні питання регулювання фінансових ринків та діяльності фінансових установ. Хоча основна увага приділяється нефінансовим установам, банківські установи також підпадають під дію цього закону. Він визначає основні принципи державного регулювання фінансових ринків та порядок ліцензування фінансових установ, що надають банківські послуги.

Окрім основних законодавчих актів, важливу роль у забезпеченні банківського нагляду відіграють нормативні акти, видані Національним банком України та іншими державними органами.

Національний банк України має повноваження приймати нормативні акти, які регулюють діяльність банків, встановлюють вимоги до капіталу, ризиків та ліквідності банків, а також визначають механізми здійснення нагляду. Постанови НБУ є обов'язковими для виконання всіма банками, що діють на території України.

Національний банк України встановлює ліцензійні умови для банківських установ, що включають вимоги до капіталізації, внутрішнього управління та звітності банків. Ліцензійні умови є важливим елементом правової бази, оскільки вони визначають правила функціонування банків на ринку [56, с. 43].

Одним з ключових документів, що регламентує банківський нагляд, є положення про пруденційний нагляд, яке встановлює вимоги до капіталу, управління ризиками та ліквідністю банківських установ. Пруденційний нагляд передбачає проведення регулярних перевірок банків, аналіз їхньої діяльності та оцінку стійкості до фінансових ризиків.

Окрім обов'язкових нормативних актів, Національний банк України також видає рекомендації та методичні вказівки, які допомагають банкам впроваджувати передові практики управління ризиками та дотримуватися міжнародних стандартів. Хоча ці документи не мають обов'язкового характеру, вони є важливим інструментом для підвищення ефективності банківського нагляду.

Сучасна система банківського нагляду не може бути ізольованою від глобальних процесів, тому важливим елементом правової бази є міжнародні стандарти та рекомендації, які визначають принципи та практики регулювання банківської діяльності. Серед основних міжнародних документів, що впливають на банківський нагляд, можна виділити:

Базельський комітет з банківського нагляду (Basel Committee on Banking Supervision, BCBS) розробив серію міжнародних угод, відомих як Базельські угоди (Basel I, II, III), які встановлюють стандарти для банківського нагляду та управління ризиками.

- Базель I (1988 рік) встановив мінімальні вимоги до капіталу банків.

- Базель II (2004 рік) доповнив попередні вимоги шляхом запровадження нових методів оцінки кредитного ризику та операційного ризику, а також принципів наглядового процесу та дисципліни ринку.

– Базель III (2010 рік) був прийнятий після світової фінансової кризи 2007–2008 років і передбачає більш жорсткі вимоги до капіталу банків, ліквідності та управління ризиками.

Україна, як член глобального фінансового співтовариства, взяла на себе зобов'язання впроваджувати стандарти Базельського комітету. Це зобов'язання передбачає поступове наближення національних нормативних актів до вимог, викладених у Базельських угодах [11].

Принципи ефективного банківського нагляду (Core Principles for Effective Banking Supervision). Одним із ключових міжнародних стандартів банківського нагляду є принципи ефективного банківського нагляду, розроблені Базельським комітетом. Вони містять рекомендації щодо організації нагляду, управління ризиками, вимог до капіталу та ліквідності банків, а також забезпечення незалежності та прозорості наглядових органів.

Банк	H1, тис.грн.	H2,%	H3,%	H7,%	H8	H9,%	H11,%	H12,%	L13-1,%	L13-2,%	LCRaa,%	LCRba,%	NSFR,%
АТ КБ "ПриватБанк"	79 875 766	21,39	10,70	4,90	0,00	0,01	0,00	0,00	81,46	0,19	418,66	213,04	173,18
АТ "Ощадбанк"	31 393 626	15,48	9,79	6,53	47,57	1,49	0,00	0,01	180,50	0,11	311,45	450,32	215,79
АТ "Райффайзен Банк"	24 309 296	21,59	14,41	13,25	49,52	0,81	0,00	0,01	3,28	1,00	308,86	433,83	217,42
АТ "УКРСИВБАНК"	17 323 057	40,05	20,03	8,76	3,86	2,56	0,00	0,00	3,01	0,77	356,71	443,05	388,68
АТ "ПУМБ"	15 070 677	16,16	8,08	11,63	11,63	2,28	0,00	0,00	1,42	0,00	227,00	381,29	171,09
АТ "ОТП БАНК"	14 512 471	29,31	14,80	13,11	24,14	0,77	0,01	0,01	1,89	2,55	403,25	226,32	212,72
АТ "УНІВЕРСАЛ БАНК"	13 753 837	17,18	10,36	14,98	86,34	0,04	0,00	0,00	1,04	0,12	312,04	632,36	173,97
АТ "КРЕДІ АГРИКОЛЬ БАНК"	12 844 524	31,73	21,02	11,18	22,32	0,18	0,00	0,00	1,73	0,42	641,54	487,76	352,78
АБ "УКРГАЗБАНК"	12 566 574	16,26	13,36	12,73	216,46	0,13	0,05	0,11	2,57	0,17	193,39	203,48	158,71
АТ "Укреккомбанк"	10 590 839	11,34	3,86	24,01	320,62	0,02	0,13	0,13	0,26	0,20	398,22	193,08	221,54
АТ "СЕНС БАНК"	8 927 935	12,78	12,75	17,95	139,53	0,01	0,00	0,00	2,20	2,36	485,81	352,71	168,61
АТ "КРЕДОБАНК"	5 825 066	31,51	25,91	11,33	21,56	1,88	0,00	0,00	3,69	0,03	240,24	352,38	264,86
Акціонерний банк "Ізоденніл"	5 455 445	17,47	8,73	16,56	168,32	0,04	0,00	0,03	0,52	3,81	356,70	291,88	203,83
АТ "А - БАНК"	3 630 980	14,77	9,44	15,83	44,29	0,19	0,00	0,00	0,90	0,17	732,57	498,97	137,20

Рис. 2.4. Рівень дотримання нормативів ліквідності системними банками в Україні

Джерело: побудовано автором на основі [99]

Україна, прагнучи інтеграції в Європейський Союз, адаптує своє законодавство до європейських стандартів банківського нагляду. Одним із основних документів у цій сфері є Директива ЄС 2013/36/EU (CRD IV), що

встановлює вимоги до капіталу банків, управління ризиками та корпоративного управління.

Міжнародна організація комісій з цінних паперів (IOSCO). IOSCO розробляє стандарти для регулювання ринків цінних паперів, які також впливають на діяльність банків. Рекомендації IOSCO включають заходи щодо забезпечення прозорості, управління ризиками та захисту інвесторів, що є важливими для банківського нагляду.

У кризові періоди правова база банківського нагляду зазнає змін для адекватної реакції на виклики, що постають перед фінансовою системою. Під час глобальних або локальних фінансових криз уряди та регулятори часто змінюють правила нагляду, щоб забезпечити стабільність банківської системи.

Глобальна фінансова криза виявила недоліки у системі банківського нагляду в багатьох країнах. У відповідь на кризу були посилені міжнародні стандарти, зокрема через прийняття Базеля III, який встановив більш жорсткі вимоги до капіталу та ліквідності банків.

Пандемія COVID-19 стала новим глобальним викликом для банківських систем і, відповідно, для банківського нагляду. Уряди та центральні банки багатьох країн, зокрема й України, були змушені адаптувати правову базу для забезпечення стабільності банківських систем та підтримки економіки в умовах значного скорочення ділової активності. Основні зміни в правовому регулюванні стосувалися [19]:

- Підтримки ліквідності банків. Центральні банки впроваджували заходи для забезпечення банківської системи необхідною ліквідністю через програми кредитування та зниження обов'язкових резервних вимог.

- Послаблення регуляторних вимог. Тимчасові пом'якшення вимог до капіталу та резервів дозволили банкам спрямовувати більше ресурсів на підтримку економіки, зокрема через кредитування малого та середнього бізнесу.

- Програми реструктуризації боргів. Багато банків отримали право на тимчасову зміну умов кредитних договорів з клієнтами, що потрапили в скрутне фінансове становище через пандемію.

Одним із головних викликів для банківського нагляду в Україні є необхідність продовження гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема Базельськими угодами та директивами Європейського Союзу. Важливо, щоб національні регулятори не лише впроваджували міжнародні стандарти, але й адаптували їх до специфіки української економіки та банківської системи.

Успішна реалізація банківського нагляду залежить від ефективної співпраці між різними регуляторними органами. Важливим завданням є оптимізація механізмів взаємодії між Національним банком України, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб та іншими державними установами, що відповідають за нагляд та регулювання фінансового сектору.

Останніми роками все більшого значення набуває використання новітніх технологій у банківському нагляді. Цифровізація дозволяє автоматизувати процеси збору та аналізу даних, що сприяє оперативнішому виявленню ризиків у діяльності банків. У перспективі важливо розвивати правову базу, що регламентує використання технологій у нагляді, зокрема штучного інтелекту та великих даних [6].

Фінансова система постійно змінюється, і з'являються нові виклики, такі як кібербезпека, зростання популярності криптовалют та фінансових технологій (FinTech). Для ефективного регулювання банківської системи Україна повинна розробляти нові закони та нормативні акти, які дозволять належно реагувати на ці виклики та забезпечувати безпеку фінансової системи.

Отже, правова база банківського нагляду є ключовим елементом забезпечення стабільності та розвитку банківської системи України. Вона складається з національних законів, нормативних актів регуляторів та міжнародних стандартів, що визначають загальні принципи регулювання

банківської діяльності. Проте для ефективного функціонування цієї бази необхідно постійно адаптувати її до нових викликів, таких як фінансові кризи, пандемія та новітні технології. Гармонізація українського законодавства з міжнародними стандартами, оптимізація взаємодії між регуляторами та розвиток цифрових технологій є перспективними напрямками розвитку правового регулювання банківського нагляду.

2.3. Оцінка ефективності банківського нагляду в Україні

Аналіз ефективності банківського нагляду в Україні є ключовим етапом дослідження для оцінки стану фінансової системи та розробки рекомендацій щодо її подальшого вдосконалення. У сучасних умовах, коли банківська система України стикається з численними викликами, такими як економічна нестабільність, макрофінансові ризики та зовнішні впливи, ефективність банківського нагляду є важливим фактором забезпечення стабільності банківської діяльності. Зважаючи на значення нагляду як механізму контролю за дотриманням законодавства, управління ризиками та збереженням фінансової стабільності, доцільно розглянути основні аспекти його функціонування в Україні [49, с. 18].

Ефективність банківського нагляду в Україні залежить від декількох ключових факторів: організаційної структури, нормативно-правової бази, професійного рівня регуляторних органів, використання сучасних технологій та адаптації до міжнародних стандартів. Після реформ 2014–2015 років Національний банк України (НБУ) значно зміцнив свої позиції як головний регулятор банківської системи. Реформи були спрямовані на очищення банківського сектору від ненадійних установ, що включало відкликання ліцензій у понад сотні банків, які не відповідали вимогам до капіталізації та ризик-менеджменту. Ці заходи дали змогу значною мірою стабілізувати

банківський сектор, хоча супроводжувалися значними соціальними і фінансовими втратами.

Таблиця 2.1

Показники діяльності банків в Україні

Назва показника	01.02.2024	01.03.2024	01.04.2024 (A4)	01.05.2024	01.06.2024	01.07.2024 (A4)	01.08.2024	01.09.2024	01.10.2024 (A4)	01.11.2024
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Кількість діючих банків	63	63	63	63	63	62	62	62	62	62
з них: з іноземним капіталом	26	26	26	26	27	27	26	26	26	26
у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19
АКТИВИ										
Активи	2 902 123	2 918 498	2 985 602	3 016 226	3 068 725	3 125 617	3 142 431	3 160 787	3 180 663	3 224 871
Активи в іноземній валюті	832 906	830 169	852 786	872 177	893 186	896 255	911 576	928 023	926 884	937 211
Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	3 264 847	3 282 379	3 350 502	3 379 196	3 433 067	3 491 360	3 509 694	3 527 563	3 546 854	3 593 398
з них: нерезиденти	529 682	537 832	565 659	582 711	612 460	608 841	611 422	629 196	617 804	626 787
Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями) в іноземній валюті	922 668	921 970	946 277	965 187	987 336	991 245	1 007 147	1 024 344	1 023 133	1 034 161
Готівкові кошти	95 072	86 492	83 402	87 835	86 667	90 517	93 971	93 771	96 047	99 421
Банківські метали	140	183	133	158	166	207	195	223	217	249
Кошти в Національному банку України	226 806	223 729	227 738	282 812	227 240	279 149	262 467	242 395	253 395	261 974
Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках	332 096	336 473	359 361	364 083	384 733	391 417	384 630	386 203	345 084	356 270
Строкові вклади в інших банках та кредити, надані іншим банкам	74 586	75 657	75 113	82 139	83 257	73 942	77 659	91 626	101 932	97 980

Джерело: побудовано автором на основі [99]

Аналіз нормативно-правового забезпечення банківського нагляду в Україні свідчить про поступове наближення до міжнародних стандартів, зокрема принципів Базельського комітету з банківського нагляду. Прийняття закону про банки та банківську діяльність, а також розробка ряду нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання капіталізації, ліквідності та управління ризиками, забезпечили більш прозору й чітку основу для діяльності банків. Водночас, недосконалість у правозастосовній практиці, зокрема затримки з ухваленням важливих законодавчих ініціатив, ускладнюють ефективну роботу регуляторів [17].

Одним із показників ефективності банківського нагляду є рівень фінансової стабільності, який залежить від здатності регулятора вчасно реагувати на кризові явища. Національний банк України запровадив систему

раннього попередження, спрямовану на ідентифікацію ризиків у банківському секторі, що дозволяє знижувати ймовірність банкрутства фінансових установ. Проте результати свідчать про те, що механізми раннього попередження потребують подальшого вдосконалення, оскільки не всі ризики вдається виявити на ранніх стадіях. Наприклад, проблеми, пов'язані з нестачею ліквідності та кредитним портфелем низької якості, залишаються суттєвим викликом для багатьох українських банків.

Таблиця 2.2

Значення пруденційних нормативів по системі банків України за 2024 р.

№ з/п	Норматив	За станом на											
		01.01	01.02	01.03	01.04	01.05	01.06	01.07	01.08	01.09	01.10	01.11	01.12
1	H1 Регулятивний капітал (млн грн)	258 340,6	245 683,7	249 053,6	255 832,0	263 935,5	277 526,9	282 888,1	295 767,1	244 459,3	246 443,8	263 779,9	267 455,8
2	H2 Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (не менше 10%)	21,07	20,57	19,98	20,44	18,38	19,07	19,07	19,85
3	H3 Норматив достатності основного капіталу (не менше 7%)	12,24	12,62	12,05	11,95	11,82	11,76	11,56	11,96
4	H _{PK} Норматив достатності регулятивного капіталу (не менше 8,5%)	16,15	16,15	17,52	17,43
5	H _{K1} Норматив достатності капіталу 1 рівня (не менше 7,5%)	15,72	15,72	17,09	17,01
6	H _{OK1} Норматив достатності основного капіталу 1 рівня (не менше 5,625%)	15,71	15,71	17,08	17,00
7	H7 Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25%)	15,53	16,15	16,22	17,28	17,38	16,68	16,08	15,73	17,81	18,16	16,90	16,01
8	H8 Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	63,13	69,42	67,89	66,09	67,78	65,67	58,73	54,64	80,52	86,29	71,75	75,33

Джерело: побудовано автором на основі [99]

Важливим аспектом є впровадження ризик-орієнтованого підходу в банківському нагляді. Цей підхід, рекомендований Базельським комітетом, передбачає зосередження уваги регулятора на найбільш ризикових операціях та установах, що дозволяє ефективніше використовувати ресурси нагляду. В Україні цей підхід тільки набуває практичної реалізації, і його впровадження супроводжується труднощами, такими як недостатня підготовка кадрів,

обмеженість технічних ресурсів та недостатня автоматизація процесів аналізу.

Таблиця 2.3

Динаміка кількості діючих банків в Україні з 2016 по 2024 роки

Рік	Кількість діючих банків	З них з іноземним капіталом
2016	96	38
2017	82	38
2018	77	37
2019	75	37
2020	73	35
2021	71	34
2022	67	31
2023	65	30
2024	62	26

Джерело: побудовано автором на основі [42]

Національний банк України (НБУ) здійснює нагляд за банківським сектором, проводячи інспекційні перевірки та застосовуючи заходи впливу у разі виявлення порушень. Інформація про кількість перевірок та порушень:

Кількість перевірок:

2023 рік: У IV кварталі НБУ відновив планові інспекційні перевірки, запланувавши перевірки 8 банків.

2024 рік: Заплановано перевірки 27 банківських установ.

2025 рік: Планується перевірити 14 банків.

Кругова діаграма (Рис. 2.5) демонструє структуру порушень у 2024 році, розподілену за основними категоріями: фінансовий моніторинг, недотримання нормативів, проблеми з ліквідністю та інші порушення.

НБУ регулярно публікує інформацію про застосування заходів впливу до банків за порушення у сфері фінансового моніторингу та валютного законодавства.

Наприклад, у грудні 2024 року до трьох банків були застосовані штрафи та письмові застереження за різні порушення.

Структура порушень у банківському секторі за 2024 рік

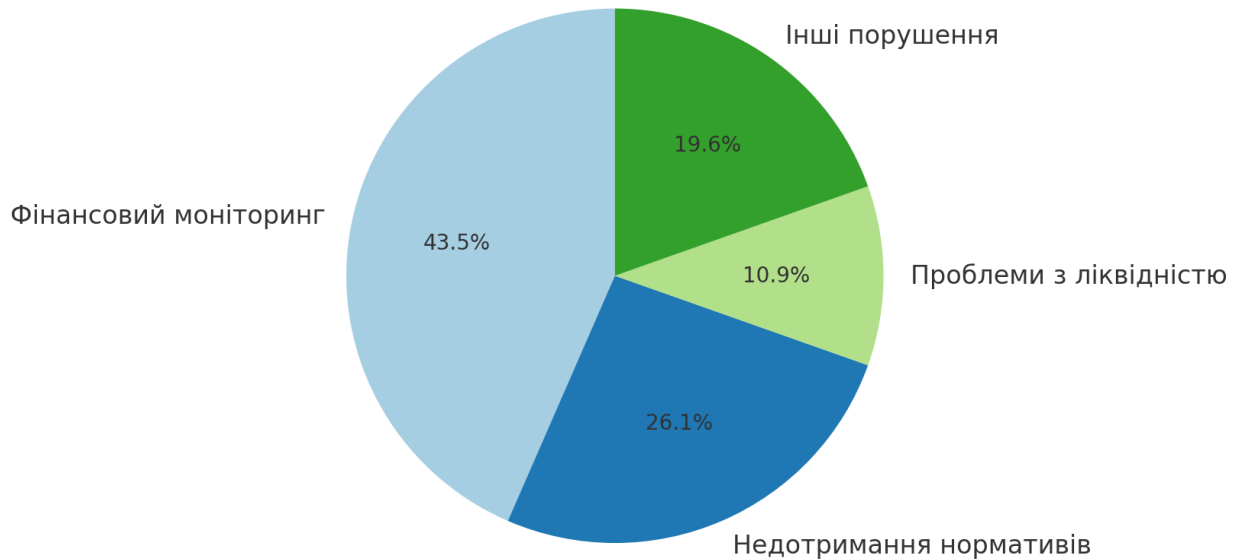

Рис. 2.5. Структура порушень у банківському секторі за 2024 рік

Джерело: побудовано автором на основі [42]

На графіку (Рис. 2.6) представлено динаміку кількості діючих банків в Україні протягом 2024 року. Як видно, на початку року кількість банків залишалася стабільною, але у другій половині року спостерігалось поступове зменшення. Це може бути пов'язано з процесами оптимізації банківської системи, зокрема реорганізацією банків, відкликанням ліцензій у проблемних установ або впливом зовнішніх економічних факторів.

Такий тренд є характерним для банківського сектору, що знаходиться у стані реформування та адаптації до сучасних викликів, серед яких посилення регуляторних вимог, зростання конкуренції та впровадження інноваційних технологій.

Міжнародний досвід свідчить, що ефективний банківський нагляд значною мірою залежить від рівня незалежності регулятора. В Україні НБУ

формально має високий рівень незалежності, закріплений законодавством, але фактична незалежність часто ставиться під загрозу через політичний тиск та вплив великих фінансово-промислових груп. Це може негативно впливати на якість прийняття регуляторних рішень і знижувати довіру до банківського нагляду [29].

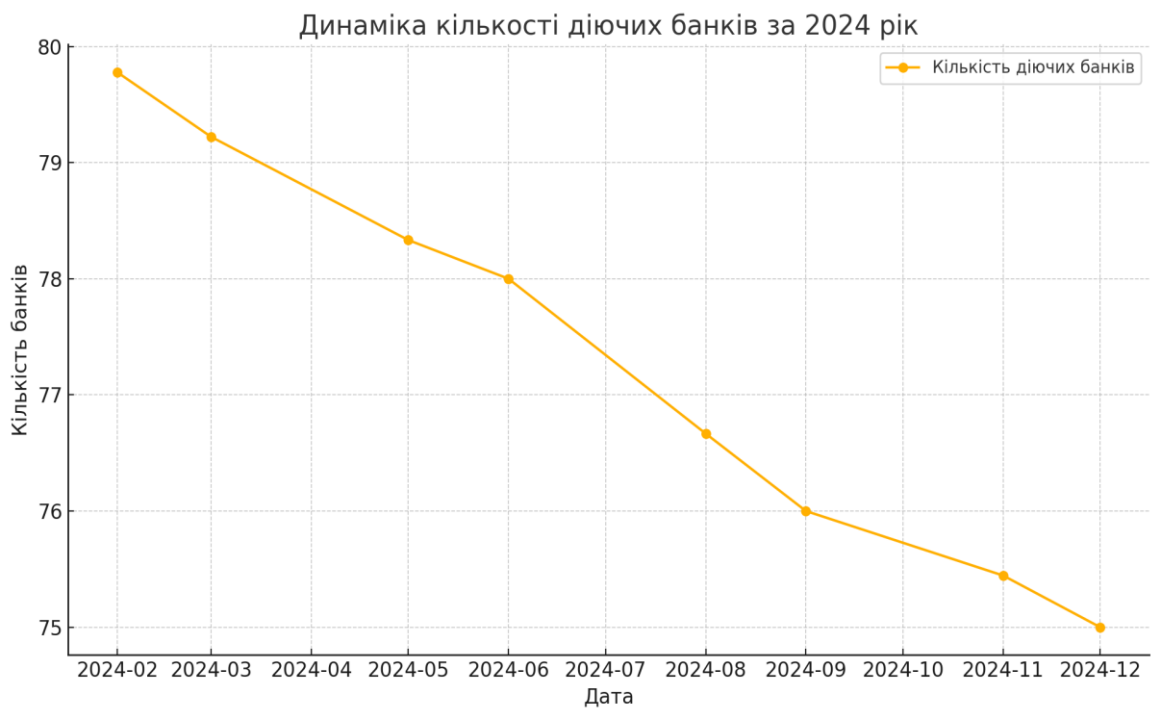

Рис. 2.6. Динаміка кількості діючих банків за 2024 рік

Джерело: побудовано автором на основі [42]

Ще одним критерієм оцінки ефективності банківського нагляду є співпраця з міжнародними організаціями, такими як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк та Європейський центральний банк. Завдяки співпраці з цими організаціями Україна отримала значну технічну допомогу, яка включає впровадження сучасних методів оцінки банківських ризиків, автоматизацію процесів нагляду та підготовку кадрів. Однак ступінь інтеграції міжнародних стандартів у національну систему банківського нагляду все ще залишається недостатнім.

Проблеми корупції та непрозорості також залишаються суттєвими бар'єрами на шляху до підвищення ефективності банківського нагляду.

Незважаючи на значний прогрес у боротьбі з корупцією в банківському секторі, деякі негативні явища все ще мають місце, що підриває довіру до системи нагляду. Розв'язання цієї проблеми вимагає посилення відповідальності за порушення законодавства, удосконалення процедур контролю та аудиту, а також впровадження сучасних цифрових технологій для забезпечення прозорості процесів.

Отже, аналіз ефективності банківського нагляду в Україні свідчить про наявність суттєвих досягнень у зміцненні банківського сектору, але водночас вказує на значні проблеми, які потребують негайного вирішення. Підвищення ефективності банківського нагляду можливе шляхом подальшого вдосконалення нормативно-правової бази, впровадження ризик-орієнтованого підходу, автоматизації процесів нагляду, забезпечення незалежності регуляторних органів та боротьби з корупцією. Тільки завдяки системному підходу до вирішення цих питань можливо створити надійну основу для стабільного функціонування банківської системи в Україні.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ

3.1. Актуальні питання та виклики банківського нагляду

Банківський сектор відіграє вирішальну роль в економічному розвитку будь-якої країни, слугуючи наріжним каменем для фінансової стабільності та зростання. В Україні розвиток банківського нагляду відображає бурхливу історію країни, позначену політичними потрясіннями та економічними викликами. Після розпаду Радянського Союзу Україна розпочала шлях до створення надійної банківської нормативно-правової бази. Проте ефективність цієї системи пройшла серйозне випробування через постійну політичну нестабільність, економічні коливання та проблеми з дотриманням законодавства [46, с.88].

Історично банківський нагляд в Україні зазнав значних трансформацій після здобуття країною незалежності в 1991 році. Спочатку регуляторне середовище було рудиментарним і характеризувалося відсутністю чітких вказівок і механізмів нагляду. Однак у міру того, як Україна прагнула інтегруватися у світову фінансову систему, стала очевидною потреба у більш структурованій нормативно-правовій базі. Створення Національного банку України (НБУ) у 1991 році стало критичним переломним моментом, оскільки він взяв на себе відповідальність за грошово-кредитну політику та банківський нагляд. Протягом багатьох років українське банківське регулювання змінювалося у відповідь як на внутрішній, так і на міжнародний тиск, що призвело до створення більш комплексної нормативно-правової бази, спрямованої на забезпечення фінансової стабільності та захисту споживачів. Поточні цілі банківського нагляду в Україні включають підтримку ліквідності, забезпечення платоспроможності та захист інтересів

вкладників, що є життєво важливим для зміцнення довіри населення до банківської системи.

Політична нестабільність мала серйозні наслідки для банківського нагляду в Україні. Часті зміни урядової та регуляторної політики створили непередбачуване середовище для банків. Наприклад, під час політичної кризи 2014 року, пов'язаної з анексією Криму та конфліктом на сході України, банківський сектор зіткнувся зі значними потрясіннями. Політика регулювання часто змінювалася у відповідь на зміну політичних планів, що призводило до плутанини та неефективності в банківській системі. Тематичні дослідження цього періоду показують, як банкам було важко орієнтуватися в нормах, що швидко змінювалися, що підривало стабільність їхньої діяльності. Довгострокові наслідки такої нестабільності були згубними, підриваючи довіру населення до банків і спонукаючи багатьох громадян забирати свої депозити на користь більш стабільних альтернатив, таких як іноземна валюта чи готівка. Це зниження довіри мало довготривалі наслідки для ліквідності та достатності капіталу банків, перешкоджаючи їхній здатності підтримувати економічне зростання [18].

Економічний ландшафт в Україні ставить перед банківським сектором безліч викликів. Високі темпи інфляції, які суттєво коливалися протягом останнього десятиліття, у поєднанні зі знеціненням валюти негативно вплинули на прибутковість і стабільність банків. Наприклад, у 2020 році Україна зіткнулася з інфляцією, яка наближалася до 5%, яка, хоча й була нижчою, ніж у попередні роки, все ще становила проблему для банків у підтримці реальних процентних ставок, які залучають депозити. Крім того, волатильність української гривні призвела до підвищення ризиків для банків, які тримають значні обсяги іноземної валюти. Взаємозв'язок між економічним зростанням і ефективністю банків очевидний; оскільки економіка бореться, так само борються і банки, що призводить до порочного кола, яке пригнічує зростання кредитування та інвестицій. Без стабільного економічного середовища банкам стає все важче ефективно працювати, що

зрештою гальмує загальне економічне відновлення та розвиток України [43, с. 91].

Дотримання нормативних вимог має важливе значення для стабільності та цілісності банківського сектора. В Україні банки стикаються зі складною мережею зобов'язань щодо відповідності, починаючи від показників достатності капіталу і закінчуючи правилами боротьби з відмиванням грошей. Однак багатьом банкам важко відповідати цим стандартам через нестачу ресурсів і чітких інструкцій. Загальні проблеми включають недостатню підготовку персоналу відділу відповідності та швидкі темпи регулятивних змін, які часто змушують банки з усіх сил намагатися коригувати свою діяльність. Наслідки невідповідності можуть бути серйозними, що призведе до великих штрафів, обмежень операцій і втрати довіри на ринку. Крім того, страждає економіка в цілому, оскільки банки, які не дотримуються вимог, можуть мати меншу ймовірність надавати кредити, що посилює дефіцит кредитів і перешкоджає економічному зростанню [8].

Національний банк України (НБУ) відіграє ключову роль у підтримці цілісності банківського сектору через свої наглядові функції. До обов'язків НБУ входить встановлення регуляторних стандартів, проведення аудитів і забезпечення відповідності між банками. Незважаючи на численні виклики, включно з політичним тиском та економічною нестабільністю, НБУ здійснив значні кроки для підвищення ефективності застосування нормативних актів. Нещодавні реформи, такі як запровадження жорсткіших вимог до капіталу та покращення системи управління ризиками, свідчать про прагнення НБУ зміцнювати банківський сектор. Однак ефективність цих реформ ще належить повністю усвідомити, оскільки НБУ має продовжувати орієнтуватися у складній взаємодії зовнішнього та внутрішнього тиску, що впливає на банківський нагляд в Україні [44, с. 12].

У контексті банківського сектору України управління ризиками має життєво важливе значення для забезпечення стабільності та стійкості до різноманітних фінансових проблем. Банки в Україні стикаються з кількома

видами ризиків, включаючи кредитний ризик, ринковий ризик, операційний ризик, та ризик ліквідності. Кредитний ризик залишається серйозною проблемою, особливо в умовах, коли економічні коливання можуть призвести до збільшення неплатежів за кредитами. Ринковий ризик, зумовлений коливаннями курсів валют і нестабільністю процентних ставок, створює додаткові проблеми, особливо з огляду на нестабільність української гривні. Операційні ризики, включаючи шахрайство та збої внутрішніх процесів, посилюються політичними та економічними потрясіннями, що тривають, тоді як ризик ліквідності виникає через необхідність підтримувати достатній грошовий потік на тлі коливань суспільної довіри та зняття депозитів. Існуючу практику управління ризиками в банківському секторі України часто критикують як недостатньо надійну. Багато банків досі покладаються на традиційні методи оцінки ризиків, які не повністю враховують складність сучасного фінансового середовища. Відсутність всебічної системи управління ризиками може призвести до недооцінки потенційних загроз, що призведе до значної вразливості. Щоб удосконалити систему управління ризиками, банки повинні прийняти більш досконалі методики, включаючи стрес-тестування та аналіз сценаріїв, щоб краще зрозуміти потенційний вплив несприятливих економічних умов. Крім того, підвищення кваліфікації та досвіду персоналу з управління ризиками матиме вирішальне значення для розвитку проактивної культури усвідомлення ризиків у банках. Впровадження інтегрованих систем управління ризиками, які використовують аналітику даних, також може покращити здатність банків виявляти та ефективно зменшувати ризики [24].

Іноземні інвестиції відіграли значну роль у формуванні банківського сектора України, особливо з початку 2000-х років, коли на ринок вийшло багато західних банків. Присутність іноземних банків запровадила новий капітал, передову банківську практику та посилила конкуренцію, що може зробити позитивний внесок у банківський нагляд і регулювання. Однак інтеграція іноземних банків також створює проблеми, такі як потенційне

домінування на ринку більших установ і складнощі узгодження іноземної банківської практики з місцевою нормативною базою. Іноземні інвестиції можуть підвищити загальну стабільність банківської системи шляхом диверсифікації джерел капіталу та досвіду. Однак це також викликає регуляторні міркування, зокрема щодо дотримання місцевих законів і стандартів. Національний банк України (НБУ) має переконатися, що іноземні банки дотримуються національного законодавства, одночасно враховуючи унікальні операційні структури цих установ. Встановлення балансу між сприянням іноземним інвестиціям і підтримкою надійного регуляторного нагляду є критично важливим для досягнення стабільного та конкурентоспроможного банківського сектора [10].

Швидкий розвиток технологій, особливо у сфері фінансових технологій (fintech), змінив ландшафт банківської справи в Україні. Такі інновації, як мобільний банкінг, цифрові гаманці та технологія блокчейн, відкрили нові можливості для фінансової доступності та ефективності банківських операцій. Однак ці технологічні досягнення також створюють регулятивні проблеми, зокрема щодо кібербезпеки, конфіденційності даних і дотримання існуючих банківських правил. Цифрові банківські послуги часто працюють у сірій зоні, де традиційні нормативні рамки можуть не відповідати належним чином виникаючим ризикам. Щоб посилити нагляд у контексті технологічного прогресу, регулюючі органи повинні прийняти перспективний підхід, який передбачає використання технологій у процесах моніторингу та відповідності. Впровадження регуляторних технологій (regtech) може оптимізувати завдання дотримання вимог і покращити моніторинг банківської діяльності в реальному часі. Крім того, сприяння співпраці між регуляторними органами та фінтех-компаніями може допомогти розробити інноваційні регуляторні рішення, які забезпечують захист споживачів, одночасно сприяючи інноваціям у секторі [33, с.11].

Корупція залишається поширеною проблемою банківської системи України, яка глибоко вкорінена в історичному контексті країни та поточній

політичній нестабільності. Поширеність корупції не тільки підриває добросовісність банківських установ, але й ускладнює нормативний ландшафт. Органи банківського нагляду часто стикаються з етичними дилемами, такими як баланс між необхідністю регулятивних заходів і тиском, який чинить корупція. Відсутність прозорості та підзвітності в управлінні ще більше посилює ці проблеми, що призводить до культури безкарності, яка може перешкоджати ефективному нагляду. Для боротьби з корупцією в банківському секторі необхідний багатогранний підхід. Зміцнення нормативно-правової бази та вдосконалення механізмів нагляду може допомогти запобігти корупції. Крім того, сприяння культурі етичної поведінки в банках, підкріплене суворим навчанням і відданістю прозорості, є життєво важливим. Створення незалежних антикорупційних органів, які зосереджуються на банківському секторі, також може забезпечити суттєву перевірку корупційної діяльності, сприяючи більш надійній та стійкій банківській системі. Середовище [5].

Громадське сприйняття банківського нагляду в Україні є критичним фактором, що впливає на загальну стабільність і довіру до банківської системи. Довіра до банківських установ часто крихка, сформована історичним досвідом, економічними умовами та ефективністю регуляторного нагляду. Фактори, що впливають на сприйняття громадськістю, включають видимість регуляторних дій, прозорість банківських операцій і реагування банків на проблеми клієнтів. Ефективна комунікація відіграє вирішальну роль у підвищенні довіри громадськості до банківського нагляду. Регулятори та банки повинні вести прозорий діалог із громадськістю, надаючи чітку інформацію про банківську практику, нормативні зміни та захист споживачів. Освітні ініціативи, спрямовані на інформування громадськості про банківське регулювання та роль нагляду, можуть допомогти демістифікувати банківську систему, сприяючи більшій довірі та розумінню. Віддаючи пріоритет комунікації та прозорості, банківські органи можуть

працювати над відновленням суспільної довіри, яка є важливою для довгострокової стабільності та зростання банківського сектора України.

У все більш взаємопов'язаній глобальній економіці дотримання міжнародних стандартів банківського нагляду має важливе значення для забезпечення стійкості та стабільності банківського сектора. Передовий міжнародний досвід, як описано такими організаціями, як Базельський комітет з банківського нагляду, наголошує на важливості управління ризиками, достатності капіталу та надійних структур управління. Оцінка банківського нагляду в Україні показує неоднозначну відповідність цим світовим стандартам. Незважаючи на те, що Національний банк України (НБУ) досяг успіхів у прийнятті певних регуляторних заходів, залишаються значні прогалини, зокрема у сферах управління ризиками та нагляду за відповідністю. Щоб подолати цю прогалину, Україні вкрай важливо вдосконалити свою нормативну базу, включивши більш суворі вимоги до капіталу, покращивши прозорість банківських операцій і сприяючи розвитку культури підзвітності серед фінансових установ. Наближаючись до міжнародних стандартів, Україна може зміцнити довіру до свого банківського сектору та сприяти збільшенню іноземних інвестицій.

Фінансова доступність є критичною проблемою в Україні, де доступ до банківських послуг залишається обмеженим для різних верств населення, особливо маргіналізованих груп, таких як сільські жителі, особи з низькими доходами та люди похилого віку. Відсутність фізичної банківської інфраструктури у віддалених районах у поєднанні з жорсткими вимогами до документації створює значні перешкоди для доступу до фінансових послуг. Крім того, культурне ставлення до банківської справи та відсутність фінансової грамотності ще більше посилюють ці проблеми. Банківський нагляд відіграє вирішальну роль у сприянні інклюзивності, заохочуючи банки розробляти продукти, адаптовані до населення, яке недостатньо обслуговується, і впроваджуючи політику, яка полегшує доступ до банківських послуг. Віддаючи пріоритет фінансовій доступності, регулятори

можуть підвищити загальну стабільність банківського сектора, одночасно сприяючи економічному зростанню та розширенню прав споживачів [22].

На банківський сектор в Україні суттєво впливають різноманітні макроекономічні фактори, зокрема інфляція, обмінні курси та світова економічна ситуація. Зовнішній економічний тиск, такий як коливання цін на сировинні товари та геополітична напруженість, може мати серйозний вплив на місцевий банківський нагляд і фінансову стабільність. Наприклад, глобальні економічні тенденції, такі як підвищення процентних ставок у великих економіках, можуть призвести до відтоку капіталу з України, створюючи додаткове навантаження на банківський сектор. Щоб створити стійкість, українські банки та регулятори повинні прийняти проактивні стратегії, включаючи стрес-тестування на несприятливі економічні сценарії та диверсифікацію джерел фінансування. Розуміючи та вирішуючи ці макроекономічні виклики, банківський сектор зможе краще їх долати.

Таблиця 3.1

Розподіл порушень за категоріями (2016–2024)

Рік	Фінансовий моніторинг	Недотримання нормативів	Проблеми з ліквідністю	Інші порушення	Усього
2016	15	10	5	8	38
2017	20	8	6	9	43
2018	18	12	7	7	44
2019	22	14	8	10	54
2020	25	13	9	11	58
2021	19	10	6	8	43
2022	21	9	7	9	46
2023	23	11	6	10	50
2024	20	12	5	9	46

Джерело: побудовано автором на основі [42]

Таблиця 3.1 відображає динаміку змін у кількості порушень, виявлених у банківському секторі України протягом аналізованого періоду. Дані класифіковані за основними категоріями:

1. Фінансовий моніторинг – порушення, пов’язані з невиконанням вимог законодавства щодо протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Ця категорія демонструє тенденцію до зростання у 2016–2020 роках, що може свідчити про посилення уваги регулятора до питань фінансової безпеки.

2. Недотримання нормативів – охоплює порушення нормативних вимог щодо капіталу, ліквідності та інших ключових показників банківської діяльності. Незважаючи на коливання, загальна кількість таких порушень залишається значною, що підкреслює необхідність посилення контролю за виконанням нормативів.

3. Проблеми з ліквідністю – вказують на порушення, пов’язані з недостатньою здатністю банків виконувати свої короткострокові зобов’язання. Ця категорія має тенденцію до поступового зменшення, що може бути результатом покращення управління ліквідністю.

4. Інші порушення – включають різноманітні проблеми, які не входять до попередніх категорій, зокрема організаційні недоліки та операційні ризики.

Загальна кількість порушень мала зростаючий тренд до 2020 року, після чого спостерігалось стабілізування. Це може свідчити про ефективність регуляторних заходів, спрямованих на покращення відповідності банківських установ вимогам законодавства.

Таблиця 3.1 дає змогу оцінити актуальні виклики банківського нагляду та визначити ключові напрями вдосконалення наглядової діяльності. Аналіз цих даних дозволяє зробити висновки щодо змін у регуляторній політиці та її впливу на діяльність банківського сектору.

Отже, сучасні проблеми та виклики банківського нагляду в Україні глибоко вкорінені в історичному контексті країни та поточній соціально-

економічній динаміці. Від еволюції банківського регулювання після здобуття незалежності до значного впливу політичної нестабільності та економічних коливань, ландшафт банківського нагляду в Україні залишається складним і багатограним. Роль Національного банку України була ключовою, але прогалини у дотриманні нормативних вимог, управлінні ризиками та узгодженні з міжнародними стандартами створюють значні перешкоди. Крім того, виклики, пов'язані з фінансовою доступністю, макроекономічним тиском та етичними проблемами, підкреслюють нагальну потребу у вдосконаленні практики нагляду. Дивлячись у майбутнє, сприйняття технологічних досягнень і сприяння співпраці між зацікавленими сторонами матиме вирішальне значення для посилення банківського нагляду. Зрештою, надійна та адаптивна нормативна база не тільки зміцнить довіру населення до банківських установ, але й сприятиме ширшому економічному відновленню та зростанню України.

3.2. Пропозиції щодо вдосконалення банківського нагляду в Україні

Вдосконалення банківського нагляду в Україні є необхідною передумовою для забезпечення стабільності банківської системи, сприяння економічному зростанню та інтеграції у світову фінансову систему. Урахування сучасних викликів, таких як фінансова глобалізація, зростаюча складність банківських операцій, вплив цифрових технологій та кіберзагроз, вимагає від регуляторних органів більш досконалого підходу до нагляду. Розробка та впровадження стратегій вдосконалення нагляду потребує системного підходу, що включає нормативно-правову, організаційну та технологічну складові.

Одним із ключових напрямів вдосконалення банківського нагляду в Україні є гармонізація нормативно-правової бази з міжнародними

стандартами, зокрема принципами Базельського комітету. Пріоритетним завданням є повна імплементація вимог Базеля III, які включають посилення вимог до капіталізації банків, управління ліквідністю та ризиками. Це створить основу для підвищення стійкості банків до кризових явищ та забезпечить стабільність фінансової системи. Водночас, гармонізація повинна враховувати специфіку національного банківського сектору, що потребує адаптації міжнародних стандартів до реалій української економіки [19].

Іншим важливим аспектом є забезпечення незалежності регулятора, оскільки ефективність банківського нагляду значною мірою залежить від його здатності ухвалювати неупереджені рішення. Законодавче забезпечення незалежності Національного банку України повинно супроводжуватися практичними заходами, спрямованими на усунення політичного тиску та впливу фінансово-промислових груп. У цьому контексті важливим є запровадження чітких механізмів підзвітності регулятора, які забезпечать прозорість його діяльності, зберігаючи при цьому його незалежність.

Суттєвого покращення потребують механізми раннього попередження ризиків у банківському секторі. Для цього необхідно впровадити сучасні системи моніторингу, що базуються на аналізі великих даних та машинному навчанні. Автоматизація процесів збору й аналізу інформації дозволить регулятору своєчасно ідентифікувати потенційні загрози та вживати необхідних заходів для їх мінімізації. Застосування передових технологій також сприятиме підвищенню прозорості банківських операцій, що є ключовим для боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму.

Важливою складовою вдосконалення банківського нагляду є розвиток ризик-орієнтованого підходу, який дозволяє спрямовувати ресурси регулятора на найбільш проблемні ділянки банківського сектору. Цей підхід потребує розробки чітких критеріїв оцінки ризиків, що враховують не лише фінансові показники банків, але й зовнішні фактори, такі як стан економіки, політична ситуація та глобальні фінансові тенденції. Впровадження ризик-

орієнтованого підходу вимагає також підвищення кваліфікації кадрів регуляторних органів, що можливо досягти через запровадження спеціалізованих програм навчання та співпрацю з міжнародними фінансовими інституціями [88, с. 234].

Удосконалення системи взаємодії між регулятором і банківським сектором є ще одним важливим завданням. Необхідно створити механізми регулярного діалогу між Національним банком та комерційними банками для обговорення проблемних питань і спільного пошуку рішень. Такі заходи сприятимуть підвищенню рівня довіри між сторонами, зниженню конфліктності та кращому розумінню вимог нагляду. Водночас необхідно забезпечити чітке розмежування між консультативною та контрольною функціями регулятора, щоб уникнути конфлікту інтересів.

Особливу увагу слід приділити питанням кібербезпеки, адже зростання цифровізації банківських послуг створює нові ризики для фінансової системи. Регулятор повинен запровадити вимоги до банків щодо мінімізації кіберризиків, що включають регулярне тестування систем безпеки, підвищення рівня обізнаності персоналу та створення механізмів швидкого реагування на інциденти. Крім того, необхідно посилити міжнародну співпрацю у сфері кібербезпеки, оскільки більшість загроз мають глобальний характер.

Не менш важливим є вдосконалення механізмів правозастосування в банківському нагляді. Це передбачає посилення відповідальності за порушення законодавства, зокрема у вигляді запровадження більш суворих санкцій для банків, які не дотримуються вимог регулятора. Ефективне правозастосування потребує також удосконалення судової практики, що забезпечить швидке і справедливе вирішення спорів між банками та регулятором.

Підвищення ефективності банківського нагляду можливе також через посилення співпраці з міжнародними фінансовими інституціями. Ця співпраця повинна включати не лише технічну допомогу, але й обмін

досвідом, впровадження спільних проектів та участь у глобальних ініціативах, спрямованих на зміцнення фінансової стабільності. Україна вже отримала значну підтримку від таких організацій, як Міжнародний валютний фонд та Світовий банк, однак подальше зміцнення цих зв'язків сприятиме більш ефективній інтеграції у світову фінансову систему.

Отже, вдосконалення банківського нагляду в Україні є багатограним процесом, що вимагає комплексного підходу. Гармонізація з міжнародними стандартами, забезпечення незалежності регулятора, впровадження сучасних технологій, розвиток ризик-орієнтованого підходу, підвищення кібербезпеки та посилення правозастосування – це основні напрямки, реалізація яких дозволить значно підвищити ефективність банківського нагляду. Успішна реалізація цих заходів сприятиме зміцненню стабільності банківської системи, забезпеченню економічного зростання та підвищенню довіри до фінансових інституцій України.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження проблематики банківського нагляду в Україні було досягнуто та виконано всі поставлені завдання.

1. Розкрито основні поняття та принципи банківського нагляду, що є важливим елементом забезпечення стабільності банківської системи, прозорості діяльності банків, захисту інтересів вкладників і суспільства, а також мінімізації системних ризиків.

2. Охарактеризовано роль та функції банківського нагляду, які спрямовані на забезпечення економічної безпеки країни та створення умов для ефективного розвитку банківської системи.

3. Проведено аналіз етапів розвитку банківського нагляду в Україні, який показав, що система нагляду перебуває на стадії адаптації до міжнародних стандартів, а її вдосконалення потребує гармонізації нормативно-правової бази із принципами Базельського комітету.

4. Досліджено інституційну структуру банківського нагляду в Україні, яка, попри певні досягнення, стикається із викликами, зокрема обмеженими технічними ресурсами та недостатньою підготовкою кадрів.

5. Проаналізовано правову базу банківського нагляду, виявлено її прогрес у контексті гармонізації із міжнародними стандартами, але також потребу у подальшому вдосконаленні.

6. Проведено оцінку ефективності банківського нагляду в сучасних умовах України, яка вказала на ключові проблеми: недостатню незалежність регулятора, низький рівень автоматизації процесів та технічне відставання.

7. Визначено актуальні виклики для банківського нагляду, зокрема необхідність розвитку механізмів раннього попередження ризиків, забезпечення кібербезпеки та боротьби з корупцією в регуляторних органах.

8. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення банківського нагляду в Україні, які включають: гармонізацію законодавства з міжнародними стандартами, впровадження ризик-орієнтованого підходу,

підвищення рівня незалежності регулятора, автоматизацію процесів нагляду, розвиток аналітичних інструментів і кібербезпеки.

Дослідження міжнародного досвіду підтвердило, що ефективний банківський нагляд потребує чіткої стратегії, орієнтованої на ризики, автоматизації наглядових функцій, забезпечення незалежності регулятора та активної співпраці з міжнародними організаціями. В Україні реалізація таких підходів дозволить підвищити ефективність банківського нагляду, створити умови для зростання довіри до банківської системи та сприятиме інтеграції у світову фінансову спільноту.

Отже, проведене дослідження підтвердило, що вдосконалення банківського нагляду є багатогранним завданням, яке вимагає системного підходу, тісної взаємодії з міжнародними партнерами та врахування національних особливостей. Забезпечення належного рівня регулювання та нагляду за банківським сектором є ключовим чинником фінансової стабільності країни, що, своєю чергою, сприятиме сталому економічному розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамик Б.П. Національний банк і грошово-кредитна політика: навч. посіб. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 278 с.
2. Андреева В., Гофман М. Оцінка збитків від пошкодження майна внаслідок військової агресії російської федерації в Україні. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 1 (73). С. 20–27. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-73-20-27>.
3. Бабіч В.Г. Удосконалення механізмів банківського регулювання: інституційний аспект. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2021. № 3. С. 24-29.
4. Базельський комітет з банківського нагляду. Керівництво для ефективного банківського регулювання. Базель, 2020.
5. Базельський комітет. Принципи управління банківськими ризиками. Базель, 2022.
6. Версаль Н.І. Проблеми класифікації регулювання банківської діяльності. *Банківська система України: теорія і практика становлення: зб. наук. праць*: в 2 т. Т. 2. Суми: ВВП Мрія-1 ЛТД: Ініціатива, 1999. С. 408-410.
7. Волкова В.В. Тенденції розвитку банківського нагляду в Україні в умовах переходу до міжнародних стандартів. *European journal of economics and management*. Volume 4. Issue 3. 2018. С. 26-35. URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2018/eujem_2018_4_3/eujem_2018_4_3.pdf.
8. Ганзюк С.М., Лінькова А.В. Особливості функціонування проблемних банків в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 8 (35). С. 11-14.
9. Гладинець Н. Ю., Густей М. М. Проблеми і перспективи розвитку банківського нагляду в Україні. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 7. С. 722–726.
10. Глобальні стандарти банківського нагляду: аналіз і впровадження в Україні. Колективна монографія. Київ: Науковий світ, 2022. 340 с.
11. Гофман М., Пекна Г., Солонець В. Параметри ринку нерухомості як середовища підприємницької діяльності. *Вчені записки Університету*

«КРОК». 2024. № 2 (74). С. 31-41. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-74-31-41>.

12. Грушко В.І. Банківський нагляд [Текст]: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл./ В. І. Грушко, С.М. Лаптев, О.С. Любунь, К.Є. Раєвський. Київ: Центр навч. л-ри, 2004. 264 с.

13. Гудзь Т.П. Банківський нагляд: навчальний посібник. Київ: Ліра-К, 2008. 380 с.

14. Гурська К. В. Банківський нагляд і шляхи його удосконалення в Україні. Матеріали студентської наукової конференції. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. С. 1-10.

15. Державна служба статистики України. Огляд банківської діяльності за 2023 рік. Київ: Держстат, 2024.

16. Державна служба фінансового моніторингу України. Річний звіт 2023. Київ: Держфінмоніторинг, 2024.

17. Дзюблюк О.В. Теоретичні аспекти банківського нагляду в Україні: сутність та його значення. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 7. С. 149-153.

18. Довгань Ж.П. Банківський нагляд як інструмент забезпечення стабільності банківської системи України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 23. С. 100-104.

19. Енциклопедія банківської справи України [Текст] / ред. кол.: В.С. Стельмах (голова) та ін. Київ: Молодь, ІнЮре, 2001. 680 с.

20. Європейський центральний банк. Щорічний звіт 2023. Франкфурт: ЄЦБ, 2024.

21. Спіфанов А.О. Методологічні складові ефективного розвитку банківського сектору економіки України: монографія. Суми: Університетська книга, 2006. 417 с.

22. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

23. Про Національний банк України: Закон України, ст.5. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
24. Коваленко В.В. Еволюція банківського нагляду в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 14. С. 6-12.
25. Ковальчук І.С. Адаптація міжнародного досвіду банківського нагляду до українських реалій. *Економічний часопис*. 2021. № 5. С. 19-24.
26. Кравчук В.В. Базельські угоди: новий етап розвитку міжнародної системи оцінки ризиків. *Фінанси України*. 2004. № 6. С. 121-128.
27. Крамаренко С.В. Система банківського нагляду в Україні: досвід реформування. *Економіка України*. 2018. № 7. С. 21-26.
28. Кришталь Г.О. Розвиток банківського нагляду України відповідно до вимог Європейського Союзу. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2011. Вип. 31.
29. Кузьмінський В.З. Діяльність банків на ринку цінних паперів України / В.З. Кузьмінський, Т.В. Іваненко, Д.М. Стойловський. *Вчені записки Університету «КРОК». Серія «Економіка»*. 2013. №33. С. 107-117.
30. Лобозинська С.М. Удосконалення правового регулювання банківської системи України. URL: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Vddfa/2009_1/3/5.Lobozinskaj.pdf.
31. Любунь О.С. Банківський нагляд [Текст] : підручник / О.С. Любунь, К.Є. Раєвський. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 416 с.
32. Любунь О.С. Любунь В.С., Іванець І.В. Національний банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності: навч. посіб. Київ : ЦНЛ, 2004. 351 с.
33. Макаренко Ю.П. Сучасний стан та шляхи удосконалення банківського регулювання та нагляду. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. №12. С. 62-67.
34. Мамедов С.Г. Підвищення ефективності нагляду в контексті реструктуризації банків. *Вісник університету банківської справи*. 2017. №1(28). С. 60-64.

35. Міжнародний валютний фонд. Програми фінансової підтримки для країн з трансформаційною економікою. Вашингтон: IMF, 2020.
36. Міщенко В., Крилова В, Швець Є. Еволюція банківського нагляду: європейський досвід. *Вісник НБУ*. №7. 2007. С. 5-11.
37. Міщенко В.І. Банківський нагляд [Текст] : навчальний посібник / В.І. Міщенко, А.П. Яценюк, В.В. Коваленко, О.Г. Коренєва. Київ: Знання, 2004. 406 с.
38. Міщенко Т.Б. Сучасні моделі банківського нагляду та напрямки їх розвитку. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2005. Вип. 7, ч. 1. С. 381–387.
39. Національний банк України. Основні принципи ефективного банківського нагляду. Київ: НБУ, 2024. 60 с.
40. Орлюк О.П. Банківська система України. Правові засади організації [Текст]. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 240 с.
41. Основні принципи ефективного банківського нагляду (Основні Базельські принципи). URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45251>
42. Офіційний сайт НБУ. Нормативно-правова база банківського регулювання. URL: <https://www.bank.gov.ua>.
43. Панасенко І.М. Банківський нагляд як інструмент забезпечення стабільності банківської системи України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 23. С. 518-523.
44. О. Panchenko, О. Balazyuk, Т. Portovaras, V. Andrieieva, V. Kotkovskyy. Analysis of financial statements as a business management tool. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2024. Vol. 14. № 1. Pp. 157-139.
45. Пасічник В.В. Банківський нагляд правові засади та проблеми здійснення [Текст]. Банківське право України / під заг. ред. А.О. Селіванова. Київ : Ін Юре, 2000. 368 с.
46. Пернарівський О.В., Пернарівська О.О. Методи оцінювання ризиків у банківській діяльності. *Східна Європа: Економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 6 (17). С. 828-833.

47. Петренко І.О. Розвиток банківського регулювання та нагляду в умовах європейської інтеграції. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. Вип. 13. С. 53-58.
48. Пилипенко О., Процько Я. Економічний розвиток українських ІТ компаній в умовах Industry 4.0. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. №2 (74). С. 22-30. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-74-22-30>
49. I. Mihus, M. Denysenko, I. Rumyk, S.Pletenetska, M. Laptiev, V. Kupriichuk. Methodology of corporate financial diagnostics in the period of a crisis. *AD ALTA: journal of interdisciplinary research*. 2021. Vol.11. Iss.1, Special Issue XV. Pp. 52-55
50. Постанова Правління Національного банку України «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України» від 6 серпня 2009 року № 460.
51. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 р. № 679 - XIV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
52. Радіонова І., Гуща С. Упередження в бізнесі як поведінкова реакція на економічну невизначеність. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 3 (75). С. 36-43. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-75-36-43>.
53. Радіонова І., Румик І. Методологія наукових досліджень в економіці: традиційний та оновлений підходи. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 1 (73). С. 11-19. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-73-11-19>
54. Раєвський К.Є., Конопатська Л.В., Домрачев В.М. Банківський нагляд: Навч.-метод. посібник для сам ост. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2003. 174 с.
55. Рогова Н. Деякі теоретичні аспекти державного регулювання банківської діяльності [Текст]. *Економіка України*. 2004. № 4.

56. Руда О.Л. Банківський нагляд та його вплив на банківську систему України. *Агросвіт*. 2022. № 5-6. С. 15-23. DOI: [10.32702/2306-6792.2022.5-6.15](https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.5-6.15)

57. Рудая М.І. Визначення шкоди та збитків внаслідок агресії російської федерації. *Економіка відновлення: підручник / за заг. ред. В.І. Грушка*. 2024. С. 120-135.

58. Румик І.І. Розвиток фінансового сектору: стан, фінансова інклюзія, візія та стратегія дій. *Соціально-економічні та правові аспекти розвитку суспільства: колективна монографія*. 2024. № 1 (17). С. 45–56. DOI: <https://doi.org/10.36690/2674-5208-2024-1-45>.

59. Румик І., Земцов С. Економічні засади прийняття рішень роздрібними інвесторами на фондовому ринку. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 3 (75). С. 11-20. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-75-11-20>.

60. Румик І., Ковальчук Ю. Управління фінансами та процесами з використанням криптовалютних технологій. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 2 (74). С. 11-21. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-74-11-21>

61. Савлук М.І. Розвиток системи банківського регулювання та нагляду в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2015. Вип. 52. С. 281-288.

62. Савченко А.І. Управління ризиками в банківському секторі України. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 4. С. 53-58.

63. Савченко Т. Публічна система комплексної оцінки діяльності банків як інструмент підвищення якості інформації про банк. *Вісник НБУ*. №10. 2006. С. 40-45.

64. Семенюк О.В. Проблеми і перспективи розвитку банківського регулювання та нагляду в Україні. *Економічний простір*. 2023. № 191. С. 23-28.

65. Смолій В.А. Банківське регулювання та нагляд: навчальний посібник. Миколаїв: МНАУ, 2018. 200 с.
66. Смолій І.І. Регулювання банківської діяльності в Україні: виклики та перспективи. *Фінанси України*. 2022. № 3. С. 48-52.
67. Стахів О.Я. Банківський нагляд у контексті забезпечення фінансової стабільності. *Економіка та держава*. 2020. № 2. С. 92-96.
68. Стійкість фінансових ринків України та механізми її забезпечення / О.І. Барановський, В.Г. Барановська, Є.О. Бублик та ін. за ред. д-ра екон. наук О.І. Барановського, НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. Київ, 2010. 492 с.
69. Табачук Г.П., Бус О.Б. Основні цілі, завдання та принципи організації банківського регулювання й нагляду. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2011. № 2 (11). С. 151-157.
70. Тимошук О.В. Деякі аспекти банківського нагляду як інструменту забезпечення стабільності банківської системи. *Молодий вчений*. 2015. № 1. С. 68-71.
71. Тимошук О.Л. Економічна безпека банківської системи України. *Журнал європейської економіки*. 2019. № 1. С. 85-91.
72. Ткаченко В.М. Банківський нагляд в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення. *Вісник НБУ*. 2018. № 6. С. 29-34.
73. Федоренко В.Г. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Банківський нагляд». Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 150 с.
74. Філіпенко О.С. Розвиток системи банківського нагляду в Україні: історичний аспект і сучасність. *Економічна теорія та право*. 2019. № 1. С. 75-81.
75. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету [Текст]: монографія/ О. Хаб'юк. Івано-Франківськ : ОППО ; Снятин : ПрутПринт, 2008. 260 с.

76. Хом'як Н.В. Розвиток системи банківського регулювання та нагляду в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2015. Вип. 52. С. 281-288.
77. Чмут А.С. Проблеми нормативно-правового забезпечення банківського нагляду в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 5. С. 14-20.
78. Чуб О.О. Розвиток банківського регулювання та нагляду в умовах європейської інтеграції. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. Вип. 13. С. 53-58.
79. Шевченко М.А. Особливості функціонування банківського нагляду в умовах кризи. *Економіка та прогнозування*. 2018. № 3. С. 33-38.
80. Шевчук В.О. Сучасні моделі банківського нагляду та напрямки їх розвитку. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2005. Вип. 7, ч. 1. С. 381-387.
81. Шевчук П.А. Роль банківського нагляду в умовах цифровізації фінансового сектору. *Наукові записки НУБіП*. 2022. № 18. С. 129-134.
82. Шпак В.О. Удосконалення банківського нагляду на основі міжнародного досвіду. *Фінансовий простір*. 2019. № 4. С. 123-129.
83. Шпак І.П. Вплив реформування банківського сектору на економічну стабільність України. *Економіка і суспільство*. 2020. № 22. С. 47-52.
84. Юрчишин В.І. Інтеграція України у міжнародну систему банківського нагляду. *Вісник Академії митної служби України*. 2020. № 2. С. 52-57.
85. Яременко О.В. Банківський нагляд і шляхи його удосконалення в Україні. Матеріали студентської наукової конференції. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. С. 1-10.
86. BIS. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. Basel, 2010. URL: www.bis.org.
87. BIS. Monitoring the implementation of Basel standards. Basel, 2023.

88. European Central Bank. Guide to banking supervision. Frankfurt am Main: ECB, 2017. 120 p.
89. FSB. Annual Report 2023: Financial Supervision Developments. Basel, 2024.
90. FSB. Global Financial Stability Report. Basel, 2023. URL: www.fsb.org.
91. Global Banking Standards. Trends and Future Directions. Basel, 2023.
92. IMF. Financial Sector Assessment Program: A Review of Financial Supervision Practices. Washington, 2020. URL: www.imf.org.
93. International Monetary Fund. Ukraine: Financial Sector Stability Assessment. Washington: IMF, 2023.
94. National Bank of Ukraine. Annual Report 2023. Kyiv: NBU, 2024. URL: www.bank.gov.ua.
95. OECD. Enhancing the effectiveness of bank regulation. Paris: OECD Publishing, 2022.
96. Radionova I., Usyk V., Farenjuk Y. Behavioral insights in education: Intellectual data analysis for management. *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*. 2024. Vol. 11. № 4. Pp. 709-720. DOI: <https://doi.org/10.15549/jeecar.v11i4.1573>.
97. Rumyk I., Galetska T., Klymchuk O., Tkalenko S., Derii Z. Formalization of the influence of exogenous and endogenous processes on the financial activities of agribusiness enterprises. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2024. Т. 1. № 54. С. 282-294. DOI: 10.55643/fcaptp.1.54.2024.4227.
98. World Bank. Principles for Effective Banking Supervision. Washington: World Bank, 2021. 80 p.
99. Асоціація українських банків. URL: <https://aub.org.ua/104/ekspertna-dumka/14949-nbu-posylyv-kontrol-u-sferi-finansovoho-monitorynhu-valiutnykh-operatsii-ta-bankivskoho-litsenzuvannia>

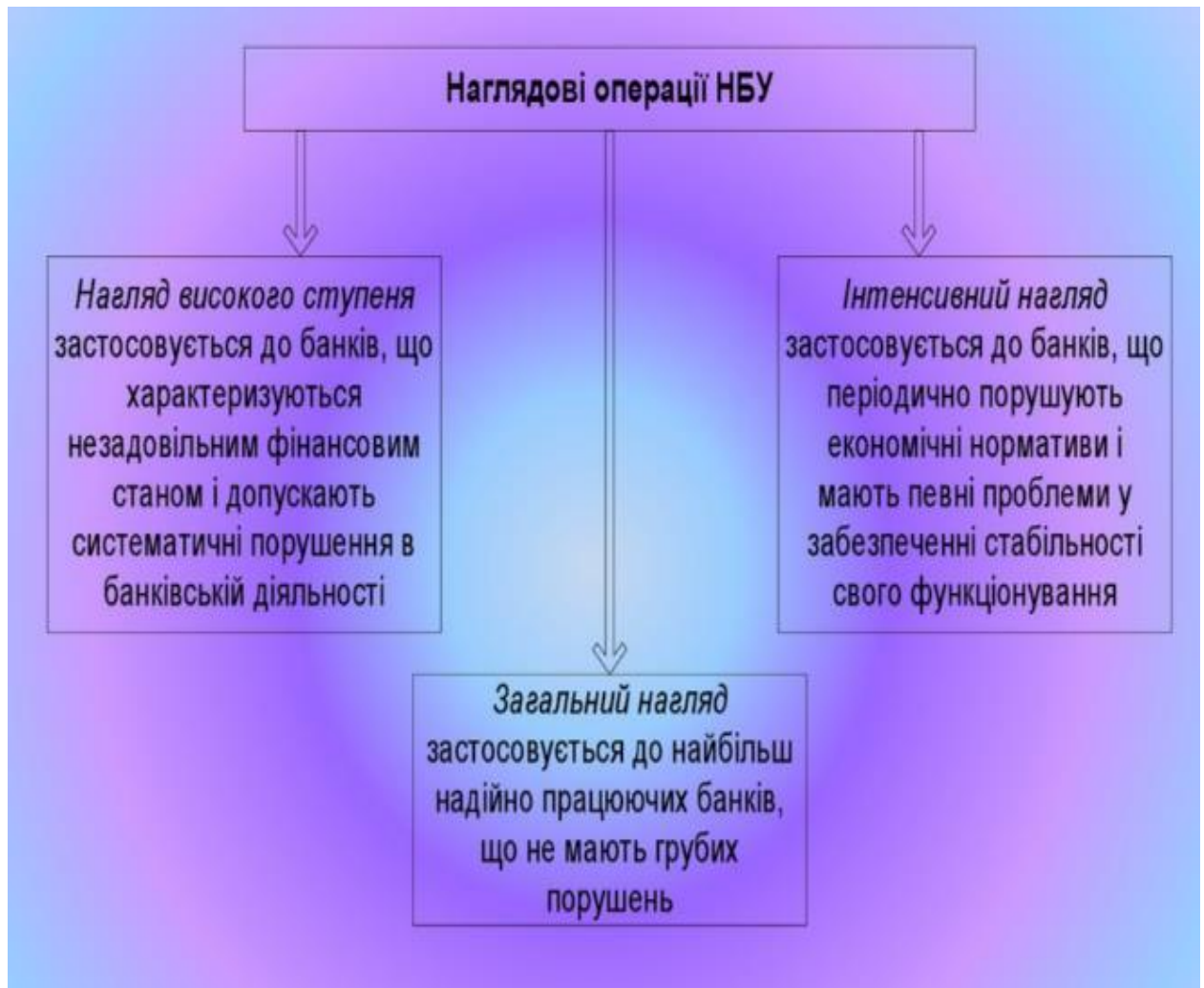
ДОДАТКИ

Додаток А

Форми банківського нагляду

Рівні наглядових операцій НБУ

Обов'язкові економічні нормативи банківської діяльності